

Kādā mēlē mēs runājam?

Valodniecība – ziņu sniedzēja par seno baltu kultūru.

Valodas būtību un nozīmi, šķiet, visdziļāk ir atklājis viens no pasaules dižākajiem meistariem psiholoģijas zinātnē **Karls Gustavs Jungs**. Apceļojis pasauli, iepazīnies ar dažādu tautu kultūru un dziļi izpētījis cilvēka bezapziņu, viņš ir nonācis pie secinājuma, ka visai cilvēcei pastāv kopīga kolektīvā bezapziņa un kopīgi simboli. Šos bezapziņas dzīlēs mītošos simbolus viņš ir nodēvējis par pirmtēliem jeb arhetipiem. Pirmtēli ir gadu tūkstošos veidojušās domāšanas, uztveres un pārdzīvojumu reakciju formas. Tomēr katrai atsevišķai tautai pastāv vēl savi īpašie pirmtēli jeb arhetipi. Jungs uzsver formas, ne satura nozīmi! Pirmtēli ir spēks, kas cilvēku ietekmē neatkarīgi no viņa gribas. Tam, kurš kopj savu valodu, saglabā tradīcijas, ir lielāka iespēja apzināties savas tautas specifiskos pirmtēlus un izmantot to sniegto enerģiju un priekšrocības. Ja cilvēks atsakās no tradīcijām, savas vēstures, simboliem, valodas, viņš zaudē kontroli pār savas psihi dzīlāko slāņu enerģiju, kas tādā gadījumā var izpausties kā postošs spēks. Tātad, valodas un simbolu nozīme ir nenovērtējama. Atsevišķie valodas vārdi un simboli (piemēram, ornamentu) ir tieša šo tautas pirmtēlu izpausme. Tātad, ja tauta neturas pie savas kultūras un valodas, tad notiek tās pašiznīcināšanās.

Arī viens no lielākajiem latviešu tautas garīgajiem vadoņiem **Ernests Brastiņš** uzsver, ka *“viss, kas cilvēcei ir liels un dižens, tas izauklēts nāciju klēpjos. Kosmopolītisms ir blēņas, jo ārpus tautības nav ne dailes, patiesības, ne dzīves... Nācijas ir pārordinētas personības un tikai personība ir jaunradoša...”* Tālāk viņš secina, ka *“tikai no atsevišķo tautu vērtībām uzkrājas vispārcilvēciski dārgumi. Tātad īpatnējai, raksturīgai jābūt ikvienai nacionālai kultūrai. Šīs īpatnības pieaugums balstās: 1) zemē, 2) rasē, 3) valodā, 4) mākslā, 5) reliģijā, 6) tikumībā, 7) ierašās, 8) iedzīvē.”* Atzīmējot valodas nozīmi viņš saka: *“Nav divu domu par mātes valodas cienīšanu, kopšanu un sargāšanu. Tikai garīgi neatmodies cilvēks aizstās savas valodas vārdus ar svešvārdiem. Tikai garīgam klaidonim ir vienalga, kādā valodā tas izteic savas domas.”*

Ļoti senos laikos dzīvojusi kāda varena tauta, kuras ietekme pasaulē bijusi nenovērtējami milzīga. Budistu un semītu avoti ziņo par šo pirmtautu, kura runājusi kopējā pirmvalodā. Smieklīgi ir strīdi par to, kuras tautas valodā runājusi senā pasaule. Jūdi apgalvo, ka ivritā, dāņu valodnieki, ka dāņu, un šādu pretendentu ir gana daudz. Kā raksta A. Rupainis – *“Protams, viņi var uzrādīt tikai to dialektu pēdas, kādi tika runāti 4-6000 g. pr. Kristus.”*

Taču vārdu un jēdzienu maiņa ir sarāvusi daudzu valodu saites ar senvalodu un ir radījusi šķērsli senatnes pētīšanai. Cilvēces kopvaloda ir izirusi. Ar kopvalodas iziršanu pazudis milzums dažādu gara mantu.

Izcilais Latvijas senatnes pētnieks **Antons Rupainis**, pasaulē atzīts, bet Latvijā zinātniskajās aprindās gandrīz noklusēts, savā lieliskajā, zinātniski dziļi pamatotajā darbā **“Arheolingvistika”** raksta, ka *“indiešu, grieķu un citas senās kultūras ir tikai vēl senākas kultūras atbalsi. Arī sanskrita vēdas ir zaudējušas senatnīgumu. Senvalodas aizmiršanu stimulēja baznīca, skola un valsts. Baznīca un skola veidoja ieskatu, ka senči bijuši tumši un neattīstīti. Neviena vairs nedomā par to, ka senči ir tie, kas sāka kultūras progresu. Vēl šo baltu dienu pasaule dzied viņu dziesmas, spēlē viņu izgudrotos mūzikas instrumentus, dejo viņu dejas. To radīja tie senči, kurus mūsdienu vēsture nemaz nepiemin... Pasaules bibliotēkās ir daudz tādu rakstu, kas liecina par tīšu senvalodas ignorēšanu, uzskatot to par neesošu...”*

Neesoša? Filologiem senvaloda vienmēr šķitusi kā neatklāts noslēpums, taču, meklējot vārdiem visnenākās saknes, viņi nereti atduras uz baltu vārdiem, kas faktiski arī ir senvalodas mantojums. Jā, baltu valodas, Dainu valoda un pašas Dainas ir visnenākās pasaulē un vistuvākās pirmvalodai. Ikviens latvietis saprot, ka Dainas ir īsts tautas dārgums, izjūt to vērtību, skaistumu, bet to, ka tās ir tik ļoti senas, zina un jūt retais. Netic, jo oficiālā zinātne pasaulē, arī Latvijā, to noklusē.

A. Rupainis ir izpētījis, ka latviešu tautas apziņas saknes sniedzas 60–65 000 gadu dziļumā. Tik vecas ir mūsu Dainas! Un to apgalvo ne tikai A. Rupainis. Šo viedokli ir izsacījuši daudzi nopietni zinātnieki un pētnieki gan mūsdienās, gan pirms daudziem gadiem.

Valodnieks **Pēteris Šmits**, piemēram, uzskata mūsu valodu par senāko pasaulē. Jau 1932. gadā viņš raksta, ka “no visām dzīvām indoeiropiešu valodām, baltu valodas ir vislabāk uzglabājušas iedomājamās indoeiropiešu pirmvalodas skaņas, dažādos zilbju garumus jeb akcentus, diftongus un locījumu galotnes.” P. Šmits ir izpētījis, ka svarīgas ziņas par seno baltu kultūru sniedz valodniecība. Par vienu no mērauklām viņš ir ņēmis metālu lietošanu. Lai gan par metālu bagātību baltu zemēs pirms 500 un 1000 gadiem p. m. ē. nevarot būt runas, kā to arī apliecina arheoloģija, tomēr nav šaubu par to, ka balti jau pazinusi piecus metālus.

Piemēram, īstais un vecais baltu vārds **varš** (liet. *varias*, prūs. *wargien*) liecinot, ka tas ir tālas senatnes mantojums, kas nav aizgūts ne no slāviem, ne no ģermāņiem. Arī cita vecā metāla vārds **alva** (liet. *alvas*, prūs. *ahwis*) neesot uzskatāms par aizguvumu no slāvu vārda *олово*. Vēl drošāk to var teikt par **dzelzi** (liet. *geležis*, prūs. *gelso*), kur baltu izruna ir pat labāk saglabājusies nekā slāvu izruna vārdā *железо*. Vārda **sudrabs** jeb **sidrabs** (latgaliski *sudobrs*, liet. *sidabras*, prūs. *siraplis*) nosaukums saskan ar slāvu *сѣребро* un gotu *silubr*, taču te nekādā ziņā neesot redzams, ka šie vieni būtu devēji, otri ņēmēji. Vecais **zelta** nosaukums (liet. *auksas*, prūs. *ausis*) pie latviešiem sastopamajā mājas vārdā **Auskalējs**, tas esot atkal īsts baltu vārds, arī latīņu valodā tas ir *ausom*. P. Šmits tālāk secina, ka jau tad visas baltu ciltis esot pratušas labi izšķirt piecus dažādus metālus un tos pat vēl apstrādāt, par ko liecinot daži veci baltu vārdi. Piemēram, prūsū **wutris** (*kalējs*) saskanot ar slāvu *вѣмрь* un ir vēl rada ar citu prūsū vārdu **autre** (*smēde*), kas ir īsts baltu vārds. (Turpinot šo P. Šmita domu, varētu minēt arī latviešu vārdu **austra**, ko varētu izskaidrot kā ‘zelta kalve’.) Latviešu vārds **kalt** lietuviešu valodā ir **kalti**, bet ar slāvu *кованъ* varētu salīdzināt vārdus **kaut**, **kaustīt**. Arī vecais **tērauda** nosaukums **pliens** (liet. *plienas*, prūs. *playnis*) vienāds visās trijās baltu valodās. (Arheoloģija liecina, ka tēraudu balti mācēja iegūt jau agrajā dzelzs laikmetā – ap mūsu ēras sākumu. Tāpat arī prata sametināt tēraudu ar zemākas kvalitātes metālu.) Tāpat varot minēt arī **kanepes** (liet. *kanapes*, prūs. *knapios*) utt.

Savukārt, franču valodnieks prof. **Antuāns Meijē** (A. Meillet) savā darbā “**Introduction à l'étude comparative des Langues Indo-Européennes**”, kas izdota 1934. gadā Parīzē, raksta: “Baltu valodas tautas, pirms tās no vienas puses ielēdza ģermāņu tautas un no otras – slāvu tautas, ir izspēlējušas savu vēsturisko lomu. Baltu tautām – latviešiem un leišiem pieder Eiropas vecākā civilizācija, kas ir senāka par grieķu un romiešu civilizāciju. Tam, kurš vēlas zināt, kā runājuši mūsu senči, jāatbrauc paklausīties, kā runā lietuviešu iedzīvotāji.”

Mūsdienās viedokli, ka baltu valodas (dainas) ir vecākas par vēdu sanskrita valodu, pārstāv t.s. Leidenes skola.

Strādājot pie **hetu** ķīļraksta plākšņu šifrēšanas, čehu valodnieks **Bedržihs Hroznijs** ir pierādījis, ka heti vai vismaz to valdošais slānis bijusi indoeiropiešu cilmes, to valoda bijusi tuvu rada hindu, sengrieķu un latīņu valodām. Pētījumu rezultātā viņš nonāk pie secinājuma, ka hetu

valoda pieder pie baltu valodām. B. Hroznijs ir izpētījis, ka heti locījuši vārdus ar galotņu palīdzību un ir runājuši vairākos baltu dialektos, kas diemžēl jau izzuduši. Rakstība viņiem ir bijusi vismaz kopš 3500.g. p.m.ē. Bagazkejas Latas galvenā tempļa drupās ir atrasta pat bibliotēka. Tajā, parasti simbolu veidā, ir atrodami saimnieciskās un politiskās dzīves apraksti, zinātniskā literatūra astronomijā, botānikā, zooloģijā, matemātikā, kulta medicīnas literatūra, dainas un teikas, kas ir bijuši patiesi notikumi vēsturē. Zinātnieki ir bijuši stipri pārsteigti par hetu zināšanām matemātikā. Viņiem nav bijušas svešas sakrālās lietas, ārstniecība, kulta rituāli, laika skaitīšana, buršana, astroloģija, astronomija un likumi. Likumi ir bijuši hetu dzīves kodekss, radīts vismaz 1000 gadus pirms slavenā Babilonijas Hammurapi kodeksa, kurš arī pamatos aizņemts no baltiem. Daudzās tāfelītes ir ķēniņu, priesteru un priesterieņu dzīves, cilšu radurakstu un izcelsmes apraksti, kā arī teikas, nostāsti, himnas un dainas. Diemžēl viņu bagātīgās garamantas vēl šodien guļ muzejos pārsvarā nesaprstas un neiztulkotas. Bet senatnes atslēga ir baltu rokās!

Un ne tikai attiecībā uz valodniecību, bet arī uz vēsturi droši var apgalvot, ka vēsture, kas aplūkota, neņemot vērā baltistiku, ir melīga.

Stipru un skaistu monumentu baltu tautu civilizācijai ir uzcēlis **Oļģerts Ziļickis** ar savu apjomīgo un dziļo piecu paaudžu savākto zināšanu un pētījumu apkopojumu internetā lasāmajā grāmatā “**Ļaujiet jel atvases dzīt!**”, kas iespējā veidā ar līdzautoru **Vili Liniņu** izdota ar nosaukumu “**Baltu tautu civilizācija Eiropā, Āzijā un pasaulē**”. Oļģertam Ziļickim tas ir dzimtas uzliktais pienākums un mūža darbs. Uzrunājot grāmatas latviešu lasītāju, Vilis Liniņš raksta: “*Tu esi Eiropas un Āzijas pirmvalodas – baltu tautu kopvalodas – pratējs un pārstāvis Eiropā un pusē Āzijas – reliktas vecākās dzīvās tautas pasaulē pārstāvis; tautas, kas saglabājuši savu valodu un visbagātāko garamantu klāstu vismaz kopš laika perioda pirms pēdējā Ledus laikmeta.*”

Eiropas un Āzijas godīgākie valodnieki, vēsturnieki un antropologi nešaubās par to, ka Eiropā ir saglabājušās tikai dažas reliktas tautas – latvieši un lietuvieši, daļēji arī īslandieši, skoti un īri, bet visas pārējās ir jaunas, un mēs šeit vēl esam saglabājuši kultūru ar ļoti spēcīgu enerģētiku.

Vairums mūsdienu ārzemju valodnieku latviešu un lietuviešu valodas atzīst par visvecākajām dzīvajām valodām pasaulē, jo pierādījumu tam ir pietiekami daudz, un tie ir neapšaubāmi.

Dainotāju tauta – tie ir mūsu senči, tie esam mēs. Tie ir mūsu senči, kurus jau pirms tūkstošiem gadu ir sākušas apkarot jaunās tautas. Tautas, kuras bradāja sējumus, bet pašas nesēja, kas iekāroja mūsu senču sastrādātās bagātības un kurām nevajadzēja viņu dainas, jo tās neatbilda viņu rupjajam garam. Dažādus vēsturiskus faktus par tiem laikiem savā grāmatā “**Arheolingvistika**” mums sniedz A. Rupainis:

“... dainotāji tūkstošus gadu vēl sacerēja visādas Vēdas un cīnījās gan Okeānijas salās, gan kontinentos. Varonīgākās dzimtas izveidoja valdnieku dinastijas... Tādi bija Fu-ki (Puka, Puka), kura tālais pēctecis bija Kunang Futze (Kungs Puče – Konfūcijs). Kushanu – Kāshu dinastijas nevar uzskaitīt visus Šautinus, Sotanus, Kotanus, Janus un Vutinus jeb Vusinus, kas ir valdījuši Ķīnā, Japānā, Persijā, Ēģiptē un citur. Bet jaunās tautas spieda vecos ķēniņus aiziet... Šis laiks bija kritisks arī Baltijas dainotājiem. Prūšu un jātvingu cīņas ar staigātājām ciltīm sākās jau 6. gs. pēc Kr. 802. g. ieradās varaskārie normāņi, 988.g. ieradās “Putjatin s mečom Dobrynja s ognjom”... 997. g. cīņu ar prūšiem uzsāka Poļu ķēniņš Boļeslavs Drošais un 1231. g. cīņu pret prūšiem pārņēma Teitoņu ordenis...”

Simtgadīgās cīņās tika izdeldēti visi jātvingi, pārvācoti prūši, pārslāvēti poločāni un novgorodieši. Pāri palika tikai latvieši un lietuvieši, kas arī tika kauti un mēra mērdēti daudzajos nākamajos karos...

... senlaikos Persiju vairumā apdzīvoja dainotāji. Irāna bija klejojošo cilšu lielceļš. Apstākļi prasīja “tūkstots un vienu cilti” saliedēt nācijā, ko spēja tikai kareivīgie zaratustrieši. Dainotāji bija miera tautas, tāpēc no Zend-Avestas tika mīermīlīgās Dainas izmestas.

Grieķu un romiešu impērijās bija tā pati nelaieme. Raibraibie cilšu mistrojumi prasīja vienas valodas ieviešanu, vismaz rakstos...

Reliģiju uniformēšana visur spieda laukā Dainu Vēdas atliekas...

Grieķu un citi skribenti pārtaisīja senos rakstus savā izpratnē un gaumē un laida apgrozībā ar autoru [saviem. – Red.]parakstiem...

Vecie raksti tika pielīdzināti Bībeles vecumam, kopā ar ēģiptiešu zīmējumiem tie ir likti uz vienas vecuma līnijas... Kļūdīšanās notika tāpēc, ka trūka senvalodas pavediena, kas stiepās cauri ledus laikmetiem. Trūka ziņu par Dainām un Dainu Vēdu, kas bija visu Vēdu sākums.

... Mirušo cilšu vārdi tika lietoti botānikas un zooloģijas klasifikācijā... Dažas senās ciltis, kā Sāti un Lūki, kas sirotājiem neļāva bradāt savus laukus, ir nosauktas par ļauniem gariem – sātaniem un luciferiem. Tas tikai norāda uz to, ka senču nievātāji atradās zemākā kultūras pakāpē par pašiem nievātiem... Nievātie bija zemkopji, nievātāji sirotāji un eiropieši akceptēja lamu vārdus un pieņēma seno cilšu vārdu zaimošanu, kā arī senču kapu pieminekļu demolēšanu...”

Vēl joprojām pasaulei ir pieejami 3 senās Baltu civilizācijas dārgumi, ko glabā latviešu tauta. Tie ir: viens miljons tautasdziesmu, pasaules visvecākā valoda, kas ir atslēga senvēstures atklāšanā, un viens miljons vietvārdu, kuri ir ārkārtīgi seni.

Latviešu valoda ir viena no visbagātākajām valodām pasaulē. Latviešu vēstures pētnieks **Ivars Vīks** atzīmē, ka tās uzbūve pieder pie lielajiem pasaules brīnumiem, jo vārdi viens ar otru vijas dziļās kopsakarībās. Viņš to apraksta šādi: “*Ja mūsu valodu attīra no citvalodu vārdiem, tad izrādās, ka katrs senais vārds saistāms ar veselu vārdu kopu. Daudzu kopu saknes ir savā starpā saistītas ar vairāku līmeņu saitēm. Vēl vairāk, šīs saknes ir tās, no kurām senajās valodās veidoti paši galvenie jēdzieni. Piemēram, sakne **dzi**. No šīs saknes veidoti dzīvības spēka jēdzieni, piemēram, **ķīniešu tsi, ci, čī, ciguns**. Mūsdienu latviešu valodā – **cilvēks, cilts**, tad vārdi – **dzimt, dzimta, dzimtene** u. c., tālāk, **dzīvība, dzīve, dzemdēt, dzīšana, dzīsla** utt.”*

Valodnieki un citu jomu pētnieki min vairākas latviešu valodai piemītošas brīnumainas īpašības. Piemēram, attīrīta no citu valodu piemaisījumiem, tā vislabāk atbilst cilvēka elpošanas ritmam. Tā ir ļoti muzikāla valoda, vēl 20. gadsimta sākumā stieptās intonācijas dēļ tā skanējusi kā dziesma. Latviešu valoda ir tuvāka dabai, un tās vārdu spēks ir lielāks. Salīdzinot dažādu tautu dziedniecības un aizsardzības tekstus (buramvārdus), latviešu valodā to teksti ir ļoti īsi, bet citu tautu teksti – pat vairāk nekā desmit reižu garāki.

Kas īsti ir latviešu valoda? Kā tā veidojusies? Vai tuvākajā aizvēsturē balti ir veidojuši vienu tautu? Šajā jautājumā uzskati ir dažādi, bet redzams, ka Latvijas profesionālie valodnieki un vēsturnieki izvairās pārkāpt oficiālās indoeiropēistikas nospraustās vadlīnijas: baidās pat iedomāties, ka latviešu valoda varētu būt desmitiem tūkstošu gadu veca, no milzu attālumiem šurp atnesta valoda. Profesionāli pētījumi šādā plāksnē nenotiek.

Noklusēts viedoklis par etnonīmu ‘balti’, ‘latvieši’, ‘sēļi’, ‘kūri’, ‘zemgaļi’ izcelsmi.

Mēs pievērsīsimies Latvijā maz pazīstamiem pētījumiem, vispirms jau trimdas tautieša **Roberta Kalniņa** pamatīgajam, 20 gadu garumā tapušajam darbam “Baltu senču vissenākās un vēlākās dzīves vietas”. Autors nav kabinētu zinātnieks, bet cilvēks ar plašu redzesloku, cara Krievijas armijas virsnieks, Pirmā pasaules kara dalībnieks. Viņš redzējis pasauli un iepazīs

tautas. Un viņam netrūkst drosmes nākt klajā ar jaunu viedokli par etnonīmu ‘balti’, ‘latvieši’, ‘sēļi’, ‘kūri’, ‘zemgaļi’ izcelsmi.

Sāksim ar kopējo jēdzienu ‘**balti**’. Vispirms – ko par to saka Endzelīns? Viņš min senvalodu lietvārdus un īpašības vārdus ar atbilstošu sakni: senindiešu ‘bhālam’, ‘bhānam’ – spožums, mirdzums, avestas ‘bāmyō’ – spoži, armēņu, grieķu, kimru ‘bal’ – bālums, baltādains. Līdztekus saknei *bhā- sastopamas arī *bhē- un *bhel-.

Atzīts krievu valodas etimoloģijas pētnieks Fasmers (M. Vasmer) min senindu ‘jambālas’ – purvs, kirgīzu ‘balkaš’ – purvainā vieta.

Bet R. Kalniņš, iepazīstoties ar Latvijā nepieejamiem pētījumiem lielākajās ASV bibliotēkās, izpētījis vēl tālākus iespējamus valodnieciskos sakarus.

Priekšbaltu (autora apzīmējums) ciltis pirms aizceļošanas mitušas vairākās vietās Dievidaustrumāzijā, atrodoties saskarē ar pirmciltīm, kuru pēcteči tagad dzīvo Ziemeļaustrumāzijā un Aizindijā. Galvenokārt šo cilšu valodu materiālu autors izmanto savā pētījumā. Tās ir ciltis pie Indijas robežas ar Nepālu, Ķīnu un Birmu – tibetbirmiešu valodu grupas tautas, kalnu tautības un ciltis (kopā ap 3 milj.), kačīni (pašnosaukums *Džinpo*, ap 500 000 iedz.), lisi (tauta Ķīnas dienvidrietumos un Birmā, ap 500 000 iedz.), lušeji (ap 250 000 iedz.), kukičīni tautību un cilšu grupa (manipūri, čīni, lušeji, tado, kuki, lakeri, pelti, maringi, sokti, mari u. c., ap 2 milj.), laosieši, naga cilšu un tautību grupa (angami, ao, semi, loti u. c.). Jāpiezīmē, ka birmiešu dialektiem ir saistība ar **malaju** valodām.

R. Kalniņš pētījis latviešu valodas sakarus arī ar **dravīdu** valodām Indijā. Un lūk, viņš saista etnonīmu ‘balts’ un Endzelīna minētos senvārdus ar dravīdu grupas valodu vārdiem Dienvidindijā, kas visi nozīmē ‘balts’: kanariešu ‘biļi’ (līdzīgā nozīmē arī ‘biļu’, ‘biļe’, ‘beļa’, ‘biļapu’), tuļu jeb tuļuva ‘boļu’, ‘bolu’, ‘bollenti’, ‘bollane’, kurgi jeb kodagu ‘baltad’, tođa ‘belpu’, bađaga ‘belapu’, kuřumba ‘bole’. Kanariešu ‘boļi’, ‘beļaku’ – baltums, gaišums, gaisma.

Par minētajām dravīdu valodām jāpaskaidro, ka kanariešu (Canarese, Kanarese), ko citādi sauc arī karņataka un kannāda (Kannada, Kānadi,) valoda ir dravīdu valoda, ko runā Dekanu rietumdaļā. Tuļuva jeb tuļu, tuļvī valodu runā Dienvidkanarā (Madrasa). Kurgi jeb kodagu valodu runā Dienvidindijā, Kurgā (Coorg). Tođa valodu runā Nilgirī (Madrasa). Bađaga ir kanariešu dialekts Nilgirī. Kurumba jeb kurumvāri ir kanariešu dialekts Čandā (Centrālprovincēs), bet viņu dzimtene ir Nilgirī.

Ar šiem vārdiem salīdzināmi Latvijas īpašvārdi – personu vārdi un vietvārdi: māju un muižu nosaukumi Beles un Belles, Beļi, Beļava, Beļavnieki, Beltes, Billes, Biļļas, Bolles, Būoļi u. c. Te jāuzsver, ka Endzelīns par dravīdu valodām saistībā ar latviešu valodu nerunā, aprobežojoties ar senindu valodas paralēlēm. Bet tieši dravīdu valodu vārdi palīdzētu izskaidrot daudzus Latvijas toponīmus un hidronīmus, kā, piem., Ventas nosaukumu.

Ko R. Kalniņš izpētījis par etnonīmu ‘**latvieši**’?

1894. g. Kitela sastādītajā kannada-angļu valodas vārdnīcā minēts etnonīms ‘**lāṭa**’ – ļaužu un viņu apdzīvotā rajona nosaukums.

Ziemeļbirmas-Ķīnas pierobežā runātajā lisu valodā ‘**lahtsaw**’ [lā-htsō] nozīmē cilvēks, tauta. Vēl 20. gs. 20. gados, tad, kad angļi šo valodu pētīja, to runāja Ziemeļbirmas kalnu rajonā un Šanas valstīs. ‘Latso’ nozīmē – cilvēks.

Ķīnas-Tonkinas robežreģionā – Jinnanā un Tonkinas pierobežā, kā min 20. gs. 20. gadu vācu autori, kā arī amerikāņu 40. gadu avoti, dzīvojuši tauta – **lati** jeb **latši** (Latschi). Kā minēts

Britu enciklopēdijā, viņi sevi sauc par Ākhu, kas nozīmē – cilvēki. Taču valodas paralēles ar latviešu valodu nav atrastas.

Birmā, Britānijas teritorijā, ap 19.–20. gs. miju pētītas ciltis **Lotè** un **Panna**, kas dzīvoja pie Mekongas upes. Lotè esot vairāk asimilējušies ar ķīniešiem nekā Panna. Viņu valodas nav pētītas. Taču atzīmējams, ka Latvijā ir vietvārdi ar sakni *pan-, *pen- (Penkule).

Birmā ir arī cilts **Laši** jeb Leči. Piem., vārds ‘meita’ tās valodā ir me-ye-tsa. Himalaju valodās šo vārdu izrunā mēč-čhā, mā-čhā, mē-či-čhā u. tml.

Savukārt, Asamā, Naga kalnu apvidū vēl 20. gs. sākumā dzīvojušas naga grupas ciltis **Lhōtā** (sauktas arī Hlōtā, Tsontsū) un **Semā (Simi, Zemi)**. Lhōtā cilts valodā, starp citu, pāni ir – vīrišķs. Lhōtā valoda ir angļu kolonizatoru pētīta. Lūk, *ēkī* – ēka, *chāli* – dziedāt, čalot, *nā* – no, *ōlāṅ* – ceļš, olnīca, *ōngo*, *nga* – zivs, *nga āhki* – medīt zivi, makšķerēt. Var saskatīt atbilstes ar latviešu valodu. Tuvāk par semā valodu – turpinājumā.

Angļu administrācija, aprakstot Dienvidaustrumāziju, min arī citas ciltis ar līdzīgiem nosaukumiem, kuru valodas gan nav pētītas. Dienvidšanas valstīs runāta **La Tha** valoda (Birmā šo vārdu izrunā **La Hta**), kas pieskaitīta zajeinu (Zayein) valodām, kas, savukārt, karenu dialekti. Čīna kalnos Birmā pazīstama **Lohtaw** jeb **Lawt’u** cilts [Lotō jeb Lohtō, citādi izrunā arī Lōthu], kuras valoda pieder pie kukičinu grupas. Zīmīgi, ka daudzos Čīna kalnu dialektos vārda *di* jeb *ti* pirmā daļa upju nosaukumos nozīmē ‘ūdens’: *Di-noi* (upe Augšbirmā), *Di-snoi* (Asamā). Attiecīgi *Disna* – Daugavas kreisā pieteka.

Ir arī cilts **Lāhtaw** [Lāhtō] – viena no kačinu ciltīm Birmā. Kačinu valodā lat [lāt] nozīmē – pirmdzimtais. Bet dravīdu grupas telugu cilts valodā lāti [lāti] nozīmē – svešinieks.

Kačinu (*khakhu*, *khaku*) valodai un etnonīmam ir atbilstes latviešu valodā. Latvijā: Kākciems, Kākova (arī Kūkova, upe Latgalē, Krievijā saukta par Kuhvu).

Birmā, Indijā, Pakistānā un Pendžabā sastopams daudz vietvārdu un hidronīmu ar sakni *Lat-. Centrālčīna kalnos, Manipuras upes krastā ir Lati ciems. Lati – arī strauts Mišmi kalnos Ziemeļasamā. Let-ti – Švebo rajona ciems *Mayagon* pilsētas pārvaldē. *Lawtan* [Lōtan] – kačinu ciems Bhamo rajonā. Le-tha – ciems Pakokku rajonā, Indijā 4 ciemi – Lat, 4 ciemi un pilsēta – Lathi (pilsēta Katiavarā, Gudžaratā), Latu – 5 ciemi, Leti – 3 ciemi, Lot – ciems Pendžabā, Loti – ciems Bugti apgabalā Pakistānā.

Vēdiskā laikmeta vēsturē minēta Lāṭa ķēniņvalsts, ar ko domāta Dienvidgudžaratā.

Vēl būtu piebilstams, ka Indijā arī mūsdienās viens no populārākajiem sieviešu vārdiem, tāpat kā mums, ir Līga, un darbojas kafējnicu ķēde “Baltī”.

Vissenākās ziņas par iespējamiem **sēļu** priekštečiem saistās ar birmiešiem, Mergui arhipelāga Viktorijas zemesraga mōkeniem [Mawken], kur pazīstams etnonīms ‘**Selone**’ (Selong, Selung, Silong, Salon, Palaung). Literatūrā minēti 4 mōkenu dialekti: Lōta [Lawta], kas Lōtā un Tongkā, siāmiešu krastā, aizgūti vārdi no malajiem. Šajos dialektos, starp citu, saldūdens ir *win*, *awin*, *awēn*. Skandināvu teikās Vina, lībiešu Veina, igauņu Veina-jogi ir Daugava.

Saskatāmas latviešu un mōkenu valodas atbilstes. Piem., mōkenu *kappa*, malaju *kapak* – cirvis. Latviešiem ar līdzīgu nozīmi pazīstams kapaklis. Arī dravīdu grupas kannada valodā ir līdzīgs vārds *kappu* ar nozīmi rakt vai bedre. Tuļu valodā – *karpu*.

Kā atzīmē Grīrsons, Salōn valoda pieder pie malaju grupas indonēziešu zara austronēziešu valodām. Mōkenu *meh* – meita, *kannai* – cilvēks, vīrs. Vārdu *kanāki* attiecināja uz Klusā okeāna salu iemītniekiem, Havaju salu pirmiedzīvotājiem. Salīdzināsim ar Kanaāna – seno āriešu zemi. Latvijā, piem., Kannenieki.

Zemgaļu un **kuršu** etnonīmu iespējamā izcelsme meklējama Asamā. Kā jau minēts, Naga kalnu apvidū 20. gs. sākumā dzīvojušas naga grupas ciltis **Lhōtā** (sauktas arī Hlōtā, Tsontsū) un **Semā** (**Simi**, **Zemi**). Atbilstes ar latviešu valodu var saskatīt arī semā valodai: *akhu* – tvertne, baseins, *aki* – ēka, ala, *amīlī* – mēle, *asahu* – ērkšķis, asaka, *kungu* – augšā, virsū.

Līdzīgi skanoši toponīmi sastopami daudzviet. Katuņas kreisā pieteka Altajā ir Sema. Kaspijas jūrā ietek Emba. Viena no senajām prūšu zemēm, dzintara ieguves vieta ir Sembas pussala. Latvijā Ventpils apvidū ir Sēmas upīte. Dņestras kreisā pieteka Dņepras baseinā ir Seima. Seimas augštecē ir Kurskas pilsēta, kas atrodas Tuskures upes un tās pietekas **Kuras** (krieviski *Кур*) krastā.

Nestora hronikā minēts pečeņegu kņazs Kurja. Latvijā Ludzas pusē Ciblas pagastā ir Kurjanovas (Kuŗanavas) ezers, Kurjankas upe (daļēji). Kaukāzā tek Kūras upe. Seļkupiēm Obas baseinā ir **Kuršu** zemesrags – seļkupu dots nosaukums.

Toponīms **Tālava** (*Tolova*, *Pītolova*) saistāms ar dravīdu cilšu vārdu tuļu, tuļuva. Ar cilts vārdu tuļu saistāms arī Tulas pilsētas nosaukums Krievijā, Tule ir arī pilsēta Grenlandē (Dānija). Latvijā pazīstami vietvārdi: Tūles, Tulki, Tuļceva, Tuļči, Tūļi.

Tādas ir tālas un senas valodnieciskas paralēles.

Minētie toponīmi un etnonīmi ir daudzus tūkstošus gadu seni. Varbūt – desmitiem tūkstošu gadu. Bet tagad – tuvāk mūsdienām. Pakavēsimies pie laika perioda kopš mūsu ēras sākuma, kad senā cilvēces kopvaloda izirusi.

Vai lietuviešu valoda senāka par latviešu?

Kā atzīmē pirmskara perioda valodnieks, latgalis **Miķelis Bukšs** – to, ka tautas aizvēsturē būtu veidojušas lielas viengabalainas vienības, nevar pierādīt neviena ne liela, ne maza tauta, saprotot vārdu “tauta” tagadējā nozīmē. Gan slāvi, gan ģermāņi, viņš raksta, senatnē ir sastāvējuši no daudzām sīkām, savā starpā ļoti radniecīgām patstāvīgām tautiņām, kurām bija sava valsts pārvalde un teritorija. Kā atzīmē M. Bukšs, šīs mazās tautiņas nevar saukt arī par ciltīm, jo cilts dibinās uz asinsradniecību, bet ne uz politiski administratīvu organizāciju. Tādu tautu un valstiņu senatnē bijis vairāk nekā jaunākajos laikos, un reizē arī bijis vairāk valodu. Varbūt var teikt – dialektu? Tieši jaunākie laiki, uzsver Bukšs, ir tie unificētāji, pie kam rakstu valoda nonivelē atsevišķu apvidu izrunas.

P. Šmits tomēr uzskata, ka balti vēl tuvā aizvēsturē veidojuši vienu viengabalainu pirmtautu: “.. *priekš Kristus laikiem baltu ciltis ir vēl turējušās cieši kopā, bet pēc tam prūši ir jau atšķīrušies. Ja nu pēc Kristus laikiem leiši un latvieši vēl nebija dalījušies, tad gan arī nevaram runāt par latgaliešu atšķiršanos no citiem latviešiem*”.

Kā pamatojumu šādiem uzskatiem Šmits min to, ka latviešiem ar lietuviešiem ir vēl kopēji pupu, zirņu un lēcu nosaukumi, bet prūšiem jau citi. Tas tad nu liecinātu, ka latvieši ar lietuviešiem ilgāk turējušies kopā. Iebilstot šim viedoklim, M. Bukšs raksta: “.. *paņemsim šajā sakarībā citu paralēli: baltiem un slāviem ir kopēji, piem., rokas, galvas, bārdas, vārtu u. c. nosaukumi. Interesanti te būtu zināt, kad un kur balti ir sastādījuši vienu pirmtautu ar slāviem?*” (Jāpiebilst, ka iztopot lielvarām, pēckara periodā tieši to centusies pierādīt M. Gimbutiene. Tā sauktie indoeiropiešu pētījumi Rietumu pasaulē notiek tieši šādā atslēgā.)

LU pirmskara perioda profesors J. Plāķis rakstā par baltu tautām un ciltīm, pievienodamies lietuviešu zinātniekam K. Būgam, izsaka viedokli, ka latvieši no lietuviešiem nav atdalījušies kā

viena tauta, bet gan atsevišķu cilšu veidā. Šajā sakarībā Plāķis arī runā par atsevišķu cilšu valodām, kuras izveidojušās jau aizvēsturiskos laikos.

No šāda uzskata, starp citu, izriet arī tas, ka nepareizs ir viedoklis, ka lietuviešu valoda ir senāka par latviešu.

Kā tomēr izskaidrot faktu, ka latviešiem ar lietuviešiem ir kopēji pupu, zirņu un lēcu nosaukumi, bet prūšiem citi? To varbūt palīdzēs izskaidrot arheologu atklātais, ka agrā dzelzs laikmeta (~m. ē. 1.–4. gs.) baltu dzelzs priekšmetos un rotās pamanāmas Rietumeiropas Halštates un Latēnas kultūras tradīcijas. Rotu spektrālā analīze liecina, ka bronzas sastāvs tuvs Vislas lejteces apgabalu bronzai (ar cinku). Šajā laikā notiek dzīva kustība pa t.s. Dzintara ceļu, kas, šķērsojot Vislas grīvu, savieno Romas impēriju ar Sembu. Tādējādi Sembas pussalas prūši vispirms bija pakļauti Rietumeiropas ietekmēm. Visticamāk, tas arī izskaidro valodas atšķirības.

Valodnieku un citu pētnieku viedokļi par latgaļu valodu.

Mūsdienu latviešu valodā ir sakausētas *kuršu, zemgaļu, latgaļu, obru, sēļu* un *galindu*, kā arī *venedu* valodas.

Nav viegli atbildami jautājumi, kā tieši šīs valodas cita citu ietekmējušas un kura bijusi pamatā – kā valodnieki saka – substrāts (vietējo iedzīvotāju valoda, kas ietekmējusi ienācēju valodu).

Sāksim ar **latgaļu valodu** – vienīgo dzīvo sentautas valodu, tautas, kuras tiesības uz latviešu vārdu ir vislielākās. Vieni atzīst, ka latgaļi ir senie latvieši, no kā pārējās ciltis, resp., baltu tautiņas ieguvušas latviešu vārdu un valodu. Reizē ar to tagadējā augšlatviešu valoda, pielaižot zināmas pārgrozības, tiek atzīta par vecāko latviešu valodu. Citi turpretī apgalvo pretējo: augšlatviešu valoda esot pavisam jauna, kaut kāds mākslīgs vai nejaušs maisījums, paši latgaļi neesot nemaz latvieši utt. Starp citu, arī P. Šmits apgalvo, ka Vitebskas guberņas latviešus nedrīkstot saukt par latgaļiem “Indriķa hronikas” nozīmē, tagadējie latgaļi esot jauna tauta, cēlusies no latviešu un sēļu sajaukuma krievu, lietuviešu un poļu iespaidā.

Mūsdienu oficiālā vēsture apgalvo, ka latgaļi ienākuši Latvijas teritorijā tikai mūsu ēras 6.–7. gs., bet Austrum- un Viduslietuvā – tikai 5. gs. Esot ienākuši no dienvidaustrumiem – no Baltkrievijas, Dņepras augšteces baseina zemēm, apvidiem starp Dņepru un Desnu.

Šāds apgalvojums nozīmē to, ka senāk latgaļu Latvijā it kā nav bijis.

Vai tā patiešām varētu būt? Latgaļu antropoloģiskais tips ir pārsteidzoši līdzīgs Latvijas vissenāko iedzīvotāju tipam, par kuriem var spriest pēc apbedījumiem Zvejniekos – izteikti gara un augsta galva, plata seja, garš augums. Šis masīvais platsejainais antropoloģiskais tips tiek saukts par Ziemeļeuropeīdo fizisko tipu. Spriest par vissenāko iedzīvotāju etnisko piederību vēsturnieki izvairās, saukdami tos vienkārši par senajiem ziemeļbriežu medniekiem.

Paturēsim prātā šo latgaļu fiziskā tipa līdzību Latvijas vissenākajiem iedzīvotājiem.

Par latgaļu valodas formu pastāvēšanu aizvēsturē liecina, piemēram, lietuviešu zinātnieku izpētītais, ka somu tautas aizņēmušās baltu vārdus caur latgaļiem, resp., augšlatviešu izrunā. Viens no tādiem ir, piem, somu *luuta*, leišu val. *šluota*, latg. *slūta*. Vai alus – igauniski *õlu*, somiski *olut*. Tādējādi lietuvieši apstrīd Latvijā valdošo, arī Endzelīna stiprināto uzskatu, ka daudzi latviešu valodas vārdi un mitoloģiskie priekšstati aizgūti no somugru valodām. Cita starpā var piebilst, ka arī krievi nedaudzina par aizguvumiem no somugriem – tieši otrādi, meklē savu radniecību ar sanskrita āriešiem, bet par aizguvējiem uzskata ugrus.

M. Bukšs savā darbā – “Latgaļu volūdas un tautas izplateības problemas” kategoriski noraida domu, ka visi kaut cik slāviski skanoši kopēji vārdi ir aizņēmums no slāviem. Tieši otrādi, paši krievi nereti vairs nezina, ko nozīmē viens otrs viņu lietots vārds. Piemērs tam – senkrievu cilts ‘derevljani’ nosaukums, kas tiek skaidrots kā ‘mežinieki’. Atceroties senu latgaļu vārdu ‘dērva’ (tagad lieto dryva), cilts nosaukums nozīmē tieši pretējo, proti, ļaudis, kas mežā plēsa dērvas un iekārtoja tīrumus. Līdzīgs lietuviešu vārds nozīmē papuvi. Papildinot Bukša rakstīto, var piebilst, ka, droši vien, krievi no ‘dērvinīki’, resp., ‘drivinīki’ atvasinājuši arī savu sādžas nosaukumu – *деревня*. Cits tipisks piemērs ir latgaļu un krievu izoglosas, kas iet atpakaļ uz sanskritu. Tā, latgaļu ‘nabogs’, senslāvu ‘nebog’ pretējā nozīmē saistāms ar sanskrita *bhag-, kas nozīmē devēju, bagāto, laimīgo.

Citā darbā “Pīzeimes par senejū latgaļu resp. Latvīšu volūdu” M. Bukšs sniedz dažādo uzskatu pārskatu.

Fr. Kemps atzīmējis, ka latgaļu tiesības uz latviešu vārdu ir lielākas nekā pārējo apgabalu latviešiem. Arī **J. Plāķis** raksta, ka ar vārdu ‘latvieši’ hronikās un senatnē apzīmēti tikai latgaļi. To pašu atzīmē **R. Klaustiņš**, piezīmējot, ka vēlāk šo nosaukumu attiecināja arī uz citām senajām tautām.

Minētie autori pamatojas uz daudzu avotu pētījumiem gadsimtu gaitā – tie apliecina, ka tikai seno latgaļu valoda tiek pieminēta kā latviešu valoda. Sākot ar 16.–18. gs. pamazām latviešu vārds un latviešu valoda tiek attiecināta uz pārējiem Latvijas apgabaliem.

Valodnieks **Ernests Blese** rakstījis, ka latviešu valoda savā tagadējā veidā ir galvenokārt latgaļu valodas moderns pārveidojums, kas laika gaitā “*uzsūkusi sevī latgaļu valodai tuvo sēļu valodu un laikam tikpat tuvo zemgaļu valodu*.” Blese atzīst, ka tagadējais vidusdialekts attīstījies vēlāk par 13. gs., vismaz tādā izskatā, kāds tas tagad ir. To apliecina, starp citu, vairāki senie raksti vidusdialektā, kas ir samērā bagāti ar vecās latgaļu valodas formām, ko vairs nevar sacīt par jaunāko literatūru lejas latviešu valodā. Pat vēl 20. gs. pirmās puses latviešu literārā valoda ir saglabājusi senas formas, kas tagad izskaustas un tiek lietotas tikai latgaļu valodā (jemt).

Līdzīgas domas pauduši arī valodnieki **J. Endzelīns** un **R. Grabis**, kā arī **E. Hauzenberga-Šturma**. Endzelīns pat latgaļus nosauc par “īstajiem latviešiem”.

Te gan jāteic, ka minētie pirmās Latvijas Republikas vadošie valodnieki nepavisam nav bijuši konsekventi un nereti runājuši paši sev pretī, sevišķi pēc Ulmaņa apvērsuma, paužot “Vadonim” tīkamu viedokli. Kā zināms, “Vadonis” necieta latgaļus un izteicās, ka “Latgalē mēs esam vīlušies”. Kā atzīmē tāds neitrāls, objektīvs vērotājs no malas kā somu zinātnieks Kiparskis, viņš no Endzelīna gramatikas guvis priekšstatu, ka latgaļu dialekts cēlies no vidusdialekta un esot jaunāks (vidusdialekts tiek saukts arī par lejas latviešu valodu vai zemgaļu dialektu. – *Red.*), bet citur atkal Endzelīns atzīmējis, ka latgaļu dialekts saturot vecākas formas nekā vidusdialekts.

Patiesi, savās gramatikās Endzelīns pieskaras šīm vecajām formām, kurām var pieskaitīt, piem., infiksu -sa- (sasatikt), e celmus darbības vārdu pagātnē u. c. parādības, kas vēl 16. un 17. gs. bijušas sastopamas lejas latviešu rakstos.

Netieši Endzelīns atzīst latgaļu valodas senumu, salīdzinot to ar lietuviešu valodu.

Savā “Lettische Grammatik” Endzelīns raksta, ka vecākā no baltu valodām ir lietuviešu valoda un ka augšlatviešu valodai ir vistuvākā radniecība ar lietuviešu valodas žemaišu dialektu.

Arī latgaļu patriots **L. Latkovskis** atzīmē, ka, neraugoties uz skaidri redzamo tendenci pierādīt, ka latgaļu dialekts veidojies no vidusdialekta, fakti liecina pavisam ko citu – latgaļu dialekta formas ir skaidrojamas, izejot nevis no vidusdialekta formām, bet no leisu valodas.

Latgaļu valodas tuvību lietuviešu valodai jau agrāk atzīmējis **A. Bilenšteins**. Viņš salīdzina augšlatviešu un lejaslatviešu valodu ar augšvācu un lejasvācu valodu un norāda, ka augšlatviešu (latgaļu) valodai ir sava rakstu valoda, gramatika un literatūra.

M. Bukšs, pamatojot domu, ka viduslaikos lejas latviešu valoda bijusi tuvāka augšlatviešu valodai nekā tagadējais vidusdialekts un ka tieši lejas latviešu valoda ir tā, kas attālinājusies no vecās latviešu valodas, min kādu tautasdziesmu vidusdialektā, kurā saglabājušies latgaļu valodas elementi.

Ūdris bebru izlamāja
Lēnajām kājiņām.
Lai jam bija lēnas kājas,
Bet jam gudris padomiņš.

30589

Indriķa hronikā pieminētā Kūkanāja (*Kukenois*) pils un valsts arī pieder pie pierādījumiem tam, ka augšlatviešu valodas formas pastāvējušas jau sirmā senatnē. Tikai vēlāk Kūkanāju pārdēvēja par Koknesi, kā to sauc vidusdialektā. Un līdzīgi – Tōlovu par Tālavu, Abrīni – par Abreni. Zemgaļu pilskalns, kas turējās visilgāk un tika iekarots pēdējais, – Sidrabene pie Janišķiem (Jonišķiem) – 13. gs. avotā saukts par Sudobriņu – tas skan pavisam latgaliski.

Jo tuvāk viduslaikiem, jo vairāk baltu tautu nosaukumi attiecas uz apdzīvoto teritoriju, bet mazākā mērā uz nacionālo atšķirību vai savdabīgumu.

Bet pirms viduslaikiem, neraugoties uz vietējām īpatnībām, latvietis varēja uzlūkot lietuvieti pilnīgi par savu līdzinieku. Bet vēl dažus gadsimtus senāk – pirms vikingu un sklāvu (Romas impērijas kara vergi, vēlāk vārds ieviests etnonīma nozīmē. – *Red.*) iespīšanās baltu zemēs, Krievijas radīšanas – latvietis varēja uzskatīt par savu līdzinieku arī ikkatru tagadējās Ziemeļrietumu Krievijas un Baltkrievijas teritorijā dzīvojošo baltu pārstāvi.

Viens gan nav apšaubāms – viduslaiku latvieši no etniskā un valodas viedokļa ir bijusi viena no vistīrākajām nacionālajām vienībām Eiropā, un nav pierādāma latviešu saprecēšanās ar valdošo vācu vidusšķiru. Vāci to turēja zem sava goda, un paldies Dievam!

Administratīvās robežas lielā mērā ir sadalījušas senās tautas. Ar vārdiem ‘latgalis’, ‘zemgalis’ ir jāsaprot senlatviešu cilšu piederīgie, bet ne mūsdienu Latgales un Zemgales iedzīvotāji – latgalieši un zemgalieši. Var sacīt arī tā, ka, piemēram, ne katrs zemgaliētis ir zemgalis pēc savas etnoģenēzes, jo Zemgalē, tāpat kā jebkurā citā novadā, bez senajiem pamatiedzīvotājiem dzīvo arī ieceļotāji, kuri ir saplūduši ar vietējā vidē dzīvojošajiem.

Visos Latvijas vēstures avotos bez nožēlas atzīmēts, ka ap 16.–17. gs. mirušas šo senlatviešu tautu – sēļu, kuršu, zemgaļu valodas. Izņemot **latgaļu** valodu, jo vēl ir dzīva latgaļu senā, bet joprojām stipri nīdētā valoda.

Loģiski būtu bijis gaidīt, ka neatkarīgās Latvijas laikos būtu vajadzējis rūpēties par tās saglabāšanu, saudzēt un lolot kā zelta gabaliņu, taču tā tas nav noticis un joprojām nenotiek. Kāpēc tai vēl nav piešķirts valsts valodas statuss, vismaz lietošanai pašā Latgalē? Cik šīs valodas runātāju vēl palicis? Atbilde: 35%. Latgalē. Visvairāk cietušajā Latvijas daļā, visdziļāk dubļos iemītajā, visvairāk asarām un asinīm slacītajā. Pazemotajā un pārkrievotajā.

Pārkrievošanas procesa aizmetņi ir sākušies jau 17. gadsimtā. Latgalē un Kurzemē no Valdaja augstienes un Tveras guberņas ieceļo vecticībnieki, tautā saukti par moskaļiem. Šie vecticībnieki nav vieglās dzīves meklētāji, viņi ir zemnieki, un viņi nāk no zemēm, kuras agrāk ir

apdzīvojuši balti – latgaļi, tāpat, iespējams – latgaļu pēcteči, bet jau varbūt vairāk vai mazāk sajaukti ar iekarotājiem viņu zemēs.

Pēc tam Latgalē ienāk citi svešautieši – lielvaru nometinātie, bet vēl vēlāk – vieglas dzīves un laimes meklētāji. Tomēr līdz 1850. gadam Latgalē vēl ir maz krievu, apmēram 15000–20000.

Varētu apgalvot, ka ne jau vieglas dzīves meklējumos, bet drīzāk bēgdami no liela posta, Latgalē ir ienākuši daudzi **baltkrievi**. Paši baltkrievi apgalvo, ka nosaukumu *baltkrievi* viņiem uzspieduši krievu imperiālisti – pirms tam viņi esot saukušies *litvini*, t.i., Lietuvas valsts tauta, lietuvieši. Latgaliešu draudzīgā attieksme pret krieviem īstenībā neesot vis pret krieviem, bet gan pret baltkrieviem, ar kuriem viņi sajūtot radniecīgas saites. Taču tā kā viņi runā tikai krievu valodā, tad viņus saucot arī par krieviem. No sarunām ar baltkrieviem mēs uzzinām, ka vācu nodarījumi Baltkrievijā nekādi neesot salīdzināmi ar padomju varas nodarījumiem, bet pirms tās – ar krievu impērijas žņaugiem. Baltkrievu pārslāvošanās esot skārusi galvenokārt valodu, nevis mentalitāti, kas ir saglabājusi savu baltisko raksturu. Jau pirms 2. pasaules kara tiek organizēts genocīds pret baltkrievu tautu, kad baltkrievu valoda tiek praktiski aizliegta. 2. pasaules kara laikā sākumā vācu okupācijas iestāžu attiecības ar baltkrieviem ir veidojušās ļoti labvēlīgi. Vācieši ir atjaunojuši baltkrievu valodas tiesības. Tomēr Maskavas mērķis ir bijis izraisīt partizāņu karu Baltkrievijā un tāpēc Baltkrievijā tiek iesūtītas vācu formās pārgērbtas padomju partizāņu grupas, kas posta un dedzina baltkrievu ciemus, nogalina vācu ierēdņus, par ko tāpat cieš vietējie iedzīvotāji. Rezultātā baltkrievi nokļūst starp divām ugunīm. Vācieši prasa no zemniekiem pārtiku fronteī, to pašu, laupīdamas zemnieku sādžās, pieprasa arī sarkano partizāņu vienības. Baltkrievija kara laikā ir tikusi šausmīgi izpostīta.

Pretrunu kamola šķetināšana sēļu un zemgaļu valodu sakarā.

Kad ir runa par **sēļiem**, tad visbiežāk ir sastopamas atrunas “*sēļu tēma ir sarežģīta, par viņiem ir visai maz ziņu*” u. tml. Tiesa, visi pētnieki ir vienisprātis, ka ir pastāvējusi tāda baltu cilts sēļi. Taču bieži sēļus Latvijā lokalizē turpat, kur zemgaļus un latgaļus.

Parasti uzskata, ka sēļi dzīvojuši pie Daugavas – ap Sēlpili, iepretī Aiviekstes grīvai, Jaunjelgavas un Daugavpils apkārtnē. Taču ne tikai. Plašs apvidus Austrumvidzemē līdz pat Malienai ir sēlisks. Viņi atstājuši pēdas arī Alūksnes pusē u. c. Sēļu pagasts ir arī Valmieras apriņķī. Krustpīlieši, tāpat lubānieši savā laikā dusmojās, ka viņus sauca par latgaliešiem. Mūsu ēras pirmajos gadsimtos sēļi dzīvojuši tag. Rīgas apkaimē.

Uzskata, ka sēļi pirmoreiz pieminēti romiešu sastādītajās *Tabulae itineraria Peutingeriana* (III – IV gs.) vietas apzīmējumā *Caput fl(uvii) Selliani*, ko identificē kā Daugavu sēļu zemē. Pārējās liecības saglabājušās no daudz vēlākiem laikiem.

12. gs. rakstītajos avotos sēļi pieminēti kā *Selones, Selen*, sēļu zeme – tā ir *Selenland, Sēlijas bīskapija*. Bet jau 13. gadsimta dokumentos sēļi vairs nekur netiek minēti – gan tikai sēļu zemes. 1261. gada Mindauga dāvinājuma rakstā Livonijas ordenim minēta sēļu zemes dienvidu robeža – Tauragne – Utena – Subačus – Pasvale. Kā atzīmē E. Brastiņš, pēc tam, kad sēļu zemes iekaroja Ordenis, tās kolonizēja latvieši (domāti latgaļi. – *Red.*), bet ap Jaunaleksandrovsku, Saloki, Dusjati (Duseta), Biržiem un Kupiškiem – leiši (domāti augštaiši. – *Red.*).

Tikai 18. gadsimta otrajā pusē rakstītajos avotos atkal parādās *sēļu* un *Sēlijas* vārds, bet tas jau saistās ar seno sēļu vēstures un apdzīvotās teritorijas izpēti. Viens no pirmajiem, kas pievērsās 13. gadsimta rakstītajos avotos minēto vietvārdu lokalizācijai, bija Johans Ludvigs Bergers (Börger). Interesanti, ka Sēliju viņš nešķīra no Zemgales.

Sēļus vienā ziņā varētu salīdzināt ar latgaļiem, proti, administratīvo robežu dēļ šīs ciltis tikušas dalītas. Liela latgaļu tautas daļa senatnē ir palikusi Krievijā, bet sēļu – Lietuvā. Sēļiem palaimējies, jo lietuvieši – tie ir savējie. Kādreizējā sēļu novadā dzimis arī pazīstamais lietuviešu valodnieks Kazimirs Būga, kas pēc valodniecības datiem un rakstītajiem avotiem pirmais ir mēģinājis noteikt sēļu robežu Lietuvā, lokalizējis 13. gadsimta vidus dokumentos minētos Sēlijas vietvārdus – galvenokārt Lietuvā. Tomēr tieši K. Būga bija pirmais, kas pēc vietvārdiem sēļus meklējis arī Austrumvidzemē.

Tātad sēļi, pareizāk sakot, sēļu senči ir bijuši arī Lietuvā. Lēš, ka tur mīt pat divas trešdaļas sēļu.

Bet Latvijā? Kā redzams, ar pārtraukumiem gadsimtu gaitā, par viņu pastāvēšanu vai nu vispār ir klusums, vai arī pēkšņi sāk daudz pieminēt. Kurzemes un Zemgales hercogistes laikā (1562. – 1795.) jēdziens *Sēlija* nepastāv. Tā vietā, apzīmējot hercogistes zemes uz austrumiem no Zemgales, tiek lietots šajā laikā mākslīgi radies vārdu salikums *Augškurzeme* jeb *Augšzeme* (*kurisches Oberland*). Šajā laikā Sēlpils līdz ar Kuldīgu ir Kurzemes hercoga rezidence. Tātad, atšķirībā no Vidzemes, Kurzemes, Latgales un Zemgales, Sēlija jau agri izzūd no vēsturiskās ģeogrāfijas aprites. Zināmu laiku arī vēsturnieku viedoklis par sēļiem kā baltu cilti, kas būtu šķirama no senajiem latgaļiem, ir nenoteikts. Te viņus “laulā” ar latgaļiem, te atkal nešķir no Zemgales. Par latgaļiem ir skaidrs, ka viņiem ir bijusi un vēl pastāv sava valoda, un par sēļiem arī skaidrs – sēļu valoda arī ir pastāvējusi.

K. Būga uzskatīja, ka sēļu valoda ir tuvu rada kuršu valodai. Arī **V. Ancītis** spriež, ka senatnē sēļi robežojušies ar kuršiem. Kursas un Sēlijas izloksnēm vairākas pazīmes ir kopējas, piem., -ier- (zierņi) un -our-. Turpretī Endzelīns sēļu un kuršu valodas līdzību nesaskatīja. Lietuviešu valodnieks **Kabelka** saskata sēļu un zemgaļu valodas līdzību, līdz ar to gan noliedzot sēļu un kuršu valodas īpašo tuvību. Daži pētnieki domā, ka runa ir par pārejas dialektu starp lietuviešu un latviešu valodu.

Nevar nepamanīt arī sēļu un latgaļu valodas līdzību. Kā jau teikts – senais, hronikās minētais Kokneses nosaukums ir Kūkanōjs. **Antons Breidaks**, pamatojoties uz dažiem 13.–14. gadsimta vietvārdiem, uzskata, ka kādreizējā latgaļu-sēļu valodas robeža bijusi ievērojami tālāk uz rietumiem. **J. Plāķis** norāda, ka latgaļu dialektam raksturīgās intonācijas iesniedzas dziļi Augškurzemē līdz pat Baldonei (tātad aptverot seno Sēliju), kā arī visā Vidzemes austrumu pusē – vecajā latgaļu teritorijā.

Pēc Plāķa, Vidzemes rietumos un vidienē jau senatnē esot iespiedušies zemgaļi, radot citādu intonācijas veidu. Pēc intonācijas tagadējos latviešus varot sadalīt divās grupās – rietumu un austrumu. Latgaļiem intonācijas kopējas ar sēļiem, bet zemgaļiem – ar kuršiem. Zemgaļu dialekts jau senatnē saplūdis ar kuršu valodu, kas, savukārt, bijusi tuvāka prūšiem nekā latviešiem – latgaļiem. Tomēr prof. Plāķis atzīst, ka latviešu dialektoloģija ir vēl maz izpētīta.

Mūsdienu vēsturniece **R. Grāvere** min, ka pēc dažu valodnieku domām, **žemaišu, zemgaļu, sēļu** un **kuršu** valodas pieskaitāmas perifērajām **rietumbaltu** valodām, bet **lietuvieši** un **latgaļi** valodas ziņā tuvāki austrumbaltiem. Mazliet neskaidrs ir vien tas, ko vēsturniece domā ar lietuviešiem, kas ir mūsdienu termins, ja visi citi šajā uzskaitījumā ir seno tautu nosaukumi. Šādu nekonkvenci pieļauj arī citi pētnieki. Kā redzēsīm tālāk, par lietuviešiem tiek dēvēti augštaiši.

Un kā izskaidrot prof. Plāķa minēto intonācijas robežu?

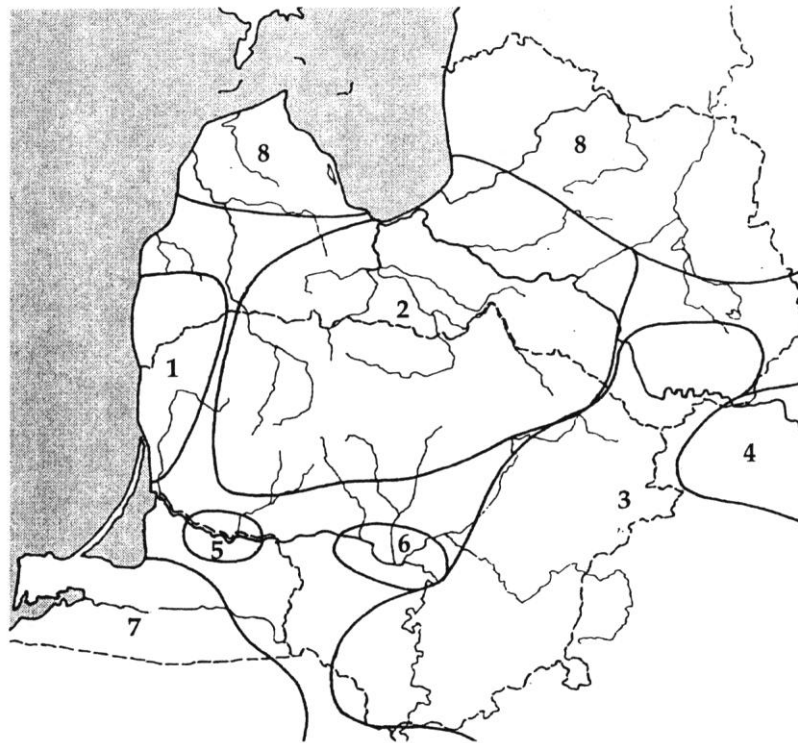
Mēģināsim rast atbildi ar arheoloģijas palīdzību.

1.–4. gs. Zemgalē, Vidzemes dienviddaļā un Augšzemē dzīvoja tautas, kas, sākot ar bronzas laikmetu, savus mirušos apbedīja 1,3–3 m augstā smilšu uzkalniņā ar diametru 5–15 m, ko apņēma akmeņu riņķis. Līdzīgi uzkalniņu kapulauki bija izplatīti arī Lietuvas ziemeļu un rietumu daļā ar dienvidu robežu aptuveni līdz Raseiņiem un Ķēdaiņiem (gan ne jūras piekrastē.) Visas minētās Latvijas un Lietuvas teritorijas veidoja vienas kultūras areālu.

Latvijā izšķir uzkalniņkapu austrumu un rietumu grupu. Austrumu grupai pieskaitāmi kapu uzkalniņi Augšzemē līdz aptuvenai līnijai rietumos Jaunjelgava-Skaistkalne.

Ja šo līniju turpinātu Lietuvā, tā ietu caur Kupišķiem, Anīkšči, Kaišadori, Prienu. Daugavas labajā krastā Latvijā aptuvenā rietumu robeža ir līnija Jaunjelgava-Vecpiebalga-Cesvaine – līdz Aiviekstei austrumos. Atsevišķi ārpus pamatareāla izvietoti uzkalniņi sastopami arī Latgalē. Uz rietumu grupu attiecināmi uzkalniņu kapulauki Zemgalē un Vidzemes rietumu daļā.

Uzkalniņkapu austrumu un rietumu grupu robeža tādējādi aptuveni sakrīt ar prof. Plāķa minēto intonāciju robežu.

52. att. Austrumbaltija 1.–4. gs.

1 – Piejūras lidzeno kapulauku – kuršu priekšteču kultūra; 2 – uzkalniņu kapulauku – žemaišu, zemgaļu, sēļu priekšteču kultūra; 3 – švikātās keramikas baltu kultūra; 4 – Dņepras-Daugavas baltu kultūra; 5 – Nemunas lejteces lidzeno kapulauku – skalvju priekšteču kultūra; 6 – centrālās Lietuvas lidzeno kapulauku – varbūtējo augštaišu (žemaišu) priekšteču kultūra; 7 – rietumbaltu – prūšu priekšteču kultūra; 8 – Baltijas somu kultūra

Shēma no A. Vaska, B. Vaskas un R. Grāveres grāmatas “Latvijas aizvēsture. 8500. g. pr. Kr.–1200. g. pēc Kr.”, 130 lpp.

Latvijas teritorijā uzkalniņkapu kultūras rietumu grupu identificē ar vēlāko **zemgaļu** priekštečiem.

Tam par labu runā arī Endzelīna atzinums, ka Vidzemes vidienē dzirdamā latviešu valoda ļoti atgādina Lielupes baseinā un Zemgalē runāto un tāpēc var domāt, ka senatnē Vidzemes vidienē dzīvojuši tā pati cilts kas Zemgalē. Atcerēsimies gan minēto uzkalniņu kapulauku senkultūras austrumu un rietumu grupas robežlīniju.

Ko vēl par zemgaļiem pastāsta arheoloģija? Daugavas lejteces rajons un Lielupes baseins agrajā bronzas laikmetā esot saņēmis spēcīgu impulsu no Centrāleiropas, no Piedonavas. To apliecina vairāki faktori, viens no tiem – jaunu apbedīšanas tradīciju parādīšanās – kapa bedres pamatā Doles Ķivutkalna kapulaukā parādās Centrāleiropai raksturīgais balto smilšu klājums, savukārt, Salaspils Reznas kapulaukā apbedītais vīrs guldīts saliektā stāvoklī uz kreisajiem sāniem, apaļā kapa bedre izklāta un arī nosegta ar sarkanajiem māliem (okeru).

Kapulauku antropoloģiskā izpēte (Doles Ķivutkalns, Salaspils Reznas, Rites Krīgāni) rāda, ka 2. gt. p. m. ē. Daugavas lejteci sasniegušas svešas cilmes atnācēju grupas, šaursejainas pēc antropoloģiskās formas. Šis tips raksturīgs Dienvideiropēdajai rasei. (Latvijas neolīta laikmeta iedzīvotāju pēcteči pamatā pārstāv Ziemeļeiropēdo rasi ar izteiktu dolihokrāniju, t. i., garu, vidēji platu un augstu galvaskausu un platu, vidēji augstu un izteikti eiropēdu seju.)

Starp atnācējiem vērojami divu šaursejainu antropoloģisko tipu pārstāvji. Vieni – stipri masīvas ķermeņa uzbūves, garāka auguma vīrieši ar neparasti garu galvu un šauru seju (tāds ir Ķivutkalna apbedījums ar balto smilšu klājumu), otri – gracilākas kaulu uzbūves, nedaudz īsāka auguma, ar mazāku – īsu, vidēji platu, ieapaļu galvaskausu un tāpat šauru seju, nereti ar pagaru, izvirzītu degunu. Pirmie tipiski Centrāleiropas Ūņeticas kultūrai, Eiropas *auklas keramikas kultūrai*, Baltijas dienvidu piekrastes *Pomožes kultūrai*, kā arī Volgas augšteces *Fatjanovas senkultūrai*.

Antropoloģe R. Grāvere saskata mūsdienu Zemgales latviešu fiziskā tipa līdzību ar aprakstīto bronzas laikmeta ienācēju masīvo, visumā Ziemeļeiropēdo, tomēr šaursejaino antropoloģisko tipu un norāda uz iedzīvotāju pētecību šajā apvidū.

Taču atcerēsimies, ka Daugavas lejteces apvidū un Vidzemē tiek lokalizēti arī sēļi. Un lūk, aprakstītais Reznas kapulauka apbedījums ar okeru, kā arī vairāki Doles Ķivutkalna un Rites Krīgānu apmetnes apbedījumi uzrāda **sēļiem** raksturīgas pazīmes – mirušais pēc skeleta uzbūves ir gracils, ar dolihokrānu galvaskausu, vidēji augstu un šauru seju. Tas ir otrais no minētajiem ienācēju antropoloģiskajiem tipiem, un tieši tas raksturīgs sēļiem. Ķivutkalna pilskalnā un Krīgānu apmetnē apbedītos antropoloģe R. Grāvere uzskata par ienācējiem no dienvidaustrumu apgabaliem, kur valodnieki fiksē senākos baltu un **trāķiešu** valodnieciskos sakarus. Ir zināms, ka kādu trāķiešu tautu sauca *Selletes*, bet lužiciešu – *Selpuli* (Lužicas senkultūra – Eiropas urnu kapulauku kultūras starp Reinu un Rietumpoliju atzars Vidusvācijā un Rietumpolijā.)

Te gan jāmin arī Rietumsibīrijas seļkupas jeb seļgula.

Svarīgs ir R. Grāveres atzinums, ka žemaišiem, zemgaļiem, sēļiem bijuši kopēji priekšteči un cieši sakari ar kuršiem un prūšiem. Arī to apliecina arheoloģija, proti, minētā uzkalniņu kapulauku senkultūra. Šī senkultūra bijusi izplatīta sēlisko izlokšņu areālā. Bet atnesta Latvijā šī senkultūra no prūšu un kuršu puses.

Uzkalniņkapu kultūra sākotnēji, jau bronzas laikmetā, bija izplatīta Austrumprūsijā un Rietumlietuvā. Akmeņu riņķi (saules kults!) sevišķi tipiski prūšiem, kuru veidotos uzkalniņus aptvēra pat 6–11 riņķi. Bronzas laikmeta sākumā uzkalniņos dominēja skeletapbedījumi, bet laikmeta vidū kremācija. Tiek atzīts, ka Sembas pussalas un Rietumlietuvā (Klaipēda, Kretinga) uzkalniņkapos vērojamās apbedīšanas tradīcijas ir ļoti līdzīgas.

Vēlāk, jau mūsu ērā, prūšiem un kuršiem uzkalniņi virs kapa vairs netika bērti, bet tikai aplikti akmeņu riņķi. Tad šo senkultūru dēvēja par Piejūras akmens vainagu kapu lauku kultūru. M. Gimbutiene uzsver kuršu kultūras tuvību prūšu, īpaši sembu un nātangu kultūrai. Tiek uzskatīts, ka mūsu ēras 1. gs. uzkalniņu kapu kultūru uz Latviju atnesa tieši ienācēji no Lietuvas piejūras akmens vainagu kapu lauku rajona – **kuršu** vai **skalvju** priekšteči. Pamazām jaunā kultūra izplatījās austrumu un ziemeļaustrumu virzienā, m. ē. 2.–3. gs. sasniedzot tagadējo Zemgali, Augšzemi un Vidzemi.

Arī gracilais šaursejainais antropoloģiskais tips Latvijā sastopams galvenokārt starp kuršiem un sēļiem. Sēļu un kuršu radniecību apliecina arī vairāki to zobu sistēmas rādītāji. Tādēļ R. Grāvere arī sēļus pieskaita rietumbaltiem.

Tomēr neskaidrību un pat pretrunu, runājot par latgaļu, sēļu un zemgaļu valodu un pašiem latgaļiem, sēļiem un zemgaļiem ir papildnam. Pamēģināsim tās nedaudz šķetināt.

Interesants ir jautājums – kāpēc tiek uzskatīts, ka latviešu literārās valodas pamatā ir zemgaļu jeb t. s. vidusdialekts.

Arheoloģija liecina, ka dzelzs laikmetā, vismaz sākot ar m. ē. 5. gs., zemgaļi dzīvojuši ne tikai Zemgalē, bet arī Vidzemes rietumu, centrālajā un pat ziemeļu daļā (Ķeipenē, Alūksnē). Tā redzam, ka seno tautu – zemgaļu un sēļu teritorija it kā pārklājas.

Pirmās skopās un ne visai drošās (tātad, apšaubāmās) avotu ziņas par zemgaļiem un Zemgali sniedz skandināvu hronika **Annales Ryenses** (ap 870. gadu). Tajā stāstīts, ka dāņi pakļāvuši visu Prūsiju, Zemgali un Karēliju. Par braucieni pie zemgaļiem, lai ievāktu meslus zviedru karaļa Ūlava Šētkonunga vārdā (miris 1021. g.), vēsta **Ingvara Tālbraucēja** sāga. Un tomēr vēsturnieki apgalvo, ka abu avotu sniegtā informācija esot jāvērtē piesardzīgi.

Senās Krievzemes hronikā “**Pagājušo gadu stāsts**” (ap 1113. g.) ir norāde, ka zemgaļiem, kuršiem, latgaļiem un lībiešiem ir bijusi atšķirīga valoda, taču te uzreiz rodas jautājums par sēļu valodu – kāpēc tā nav pieminēta?

Varbūt ar zemgaļiem domāti tie paši sēļi? Minējums. Lietuviešu baltu valodu pētnieks V. **Mažulis**, kā arī **Kabelka** gan uzsver zemgaļu valodas tuvību sēļu valodai.

Oficiāli ir pieņemts uzskatīt, ka latviešu valoda esot literāri apstrādāts zemgaļu dialekts, bet, vispār, latviešu literārās valodas sākumus Dobelē esot veidojuši baltvācu mācītāji Ādolfijs, Fīrekers un Rīvijs ap 17. gs. Johans Frīdrihs Rīvijs (1528.–1596.) ir Kurzemes hercoga Gotharda Ketlera dēlu skolotājs. Viņa vadībā tiek pārstrādāta skolas programma. Kristofors Fīrekers, dzīvojis ap 17. gs. vidu, ir dzimis Neretas mācītāja ģimenē un ir mācējis latviešu valodu, ko vēlāk māca Heinriham Ādolfijam (1622.–1686.). Te nu rodas loģisks jautājums, kura valoda tad nu ir pamatā latviešu literārajai valodai: sēļu vai zemgaļu? Zemgaļu tāpēc, ka abi dzīvojuši un darbojušies Dobelē? Ir zināms, ka Fīrekers dzimis Neretā, tātad, sēļu zemē un acīmredzot runājis sēļu valodā, un to viņš ir mācījis no Vācijas iebraukušajam Ādolfijam. Tālāk izriet secinājums, ka viņi ir abi mācējuši tieši sēļu valodu. Fīrekers ir bijis dzejnieks un valodnieks, sarakstījis un atstājis manuskriptā latviešu valodas gramatiku un sastādījis un atstājis manuskriptā latviešu – vācu vārdnīcu. Izmantojot K. Fīrekera atstātos manuskriptus, ar H. Ādolfija vārdu 1685. gadā tiek izdota ievērojamā 17. gs. latviešu valodas gramatika “**Erster Versuch einer kurzvefassten Anleitung zur lettischen Sprache**” (“*Pirmais mēģinājums sniegt īsu ievadu latviešu valodā*”). To, starp citu, studējis un krievu valodas attīstīšanai izmantojis Lomonosovs. Ādolfijs ir sastādījis arī Kurzemes baznīcas rokasgrāmatu, kā arī latviski pārstrādājis M. Lutera mazo katehismu, lūgšanu grāmatu un citu garīgo literatūru.

Vai tomēr literārās latviešu valodas pamatā varētu būt bijusi sēļu un nevis zemgaļu valoda? Šis jautājums paliek atklāts. Bet varbūt nekādas īpašas pretrunas šeit nav? Kā vieni, tā otri ir rietumbalti, pēc mūsdienu valodnieku domām, rekonstruējamā sēļu valoda bijusi tuvāka rietumbaltu, bet latgaļu valoda – austrumbaltu valodām.

Vēl viens problēmjautājums ir – kā skaidrot zemgaļu etnonīmu?

Novadpētnieks **Ojārs Ozoliņš** savā grāmatā “**Atnācēji no saullēktu puses**” raksta: “*Tagadējie Vidzemes, Latgales un Zemgales nosaukumu skaidrojumi pēc to ģeogrāfiskā izvietojuma un raksturīgākajām īpatnībām nav ar jūtamu vēsturisku segumu. Piemēram, Zemgales nosaukumu skaidro ar zemieni, kas aizņem lielāko tās daļu, taču vietvārdi Zemgale un zemgaļi ir sastopami arī ārpus Zemgales, kur bijuši seno novadu vai kādu citu zemju gali.*”

Arī Artura Gobas grāmatā “**Akmenim dziļas saknes**” ir lasāms līdzīgs viedoklis. Autors skaidro māju vārda “**Zemgaļi**” rašanos Vidzemē: “*.. tas veidojies pēc tām pašām tradīcijām, kā senāk dibinājās senās zemes jeb pilsnovadi. Smukais Reinis mēdza teikt, ka Zemgaļi iebūvēti pašā zemes galā... Par toponīmu **Zemgaļi** jāteic, ka vairums pētnieku šo salikteni saista nevis ar zemes galu, bet gan ar ziemeļu galu. **Zemgaļi** – ziemeļu gala apdzīvotāji kādā noteiktā novadā. Liekas, tas lielā mērā attiecināms arī uz vairumu Vidzemes zemgaļu. Šāda vietvārdu veidošanās tradīcija vērojama arī Lietuvā, lai pieminam viņu **Ziemeļus (Žiemelio)** netālu no Jonišķiem Latvijas pierobežā.*”

Līdzīgu viedokli paudis arī Endzelīns, saistot Zemgales vārdu ar lietuviešu vietvārdu Žeimiai, ko, savukārt, pazīstamais lietuviešu valodnieks Būga saistījis ar žiemys – “ziemelis”, t. i., Zeimigala – ziemeļzeme.

It kā – loģiski.

Tomēr jautājums kļūst sarežģītāks, ņemot vērā to, kā zemgaļu vārds dažādos avotos rakstīts – *simkala, Sæimgala, Semigaliam, Seimgaler, Зумигола, Tzamengaelz* vai *Zamegaelz*. Griboš negriboš rodas paralēles ar dažādajiem senās prūšu zemes Sembas nosaukumiem. Latīņu avotos tas rakstīts *Semland, Semblandia, Samia, Zambia, Sembia*. Vācu rakstos lietots *Samen, Samlant, Samelant, Samlandt, Semland, Zameland*. Latviešu rakstos no latīņu un vācu val. nosaukumiem atvasināts – Sānzeme, Zāmlande, Zemlande. Ņemsim vērā, ka vācu ‘S’ latviski izrunājams ‘Z’, bet vācu ‘Z’ – kā latviešu ‘C’.

Vai somugri bija primitīvie mednieki un zvejnieki?

Te nu nāk prātā **Baltijas somi**, kas vēsturnieku izdaudzināti par senajiem Baltijas iedzīvotājiem – vēl pirms t. s. indoeiropiešu ienākšanas. Vai varbūt – **cāmi** vai **sāmi**? Runa ir par vēlāko karēļu, igauņu, somu un vepsu priekštečiem. Kā min R. Grāvere, tradicionāli Baltijas somu etnoģenēzi saista ar ugriem piedēvēto ķemmes-bedrīšu keramikas senkultūru, taču pusi no Ziemeļlatvijā, Igaunijā un Dienvidsomijā atrastās keramikas sastāda baltiem raksturīgā švīkātā, gludā vai apmestā keramika. Baltijas somu saistību ar ugriem (tradicionāli ar tiem saprot mongoļoīdus) nepieļauj arī antropoloģija – vairumā gadījumu izpētītajos apbedījumos ir šaursejaini galvaskausi.

Daļa speciālistu tāpēc uzskata, ka Baltijas somi sākotnēji dzīvojuši Volgas-Okas rajonā, no kurienes tie 1. gt. vidū p. m. ē. nonākuši Baltijā. Arheologi to secina pēc t. s. tekstilās keramikas izplatīšanās. Tekstilā keramika un šauras sejas ~10. gs. p. m. ē. un arī vēlāk bija raksturīgas fatjanoviešu iezīmes. Taču tekstilā keramika bronzas laikmetā un dzelzs laikmeta sākumā Ziemeļlatvijā, Igaunijā un Dienvidsomijā sastopama niecīgā daudzumā, tā plaši izplatījās tikai m. ē.

pirmajos gadsimtos – agrajā dzelzs laikmetā, un arī tikai dienvidaustrumu Igaunijā, Ziemeļvidzemē un Latgales ziemeļos. Jautājums par Baltijas somiem, kā atzīst R. Grāvere, tāpēc paliek neatrisināts, jo nav atrasts tekstilās keramikas senkultūrai atbilstošs antropoloģiskais materiāls.

Ir gan tiesa, ka jau bronzas laikmetā baltiem bijuši sakari ar Urālu metalurģiem, izmantotas viņu piegādātās izejvielas. Daži valodnieki, arheologi un antropologi turas pie ieskata, ka mūsu ēras pirmajos gadsimtos notikusi migrācija no Daugavas augšteces un Volgas-Okas rajona. Jāuzsver, ka tie bija austrumbaltu apdzīvoti apgabali.

Neraugoties uz argumentācijas trūkumu un pretrunām, vēsturnieku vidū uzskats par somugru “pirmtiesībām” Ziemeļlatvijā, Igaunijā, Somijā, Krievijas ziemeļos joprojām ir valdošais.

Taču ir vēl kāda būtiska iezīme, kas raksturīga t. s. somugru areālam. Bronzas laikmetā Rietumigaunijā parādās agrā apmestā keramika, kas raksturīga skandināviem (ģermāņiem, tātad baltiem), kuri to agri bija pārņēmuši no Dienvid- un Centrāleiropas. Ziemeļigaunijas Baltijas jūras piekrastes uzkalnīkapiem ar akmens šķirstiem ir daudz kopēja ar Skandināviju. Fiziskais tips ir neparasti masīvs, pat arhaisks, uz ko norāda ļoti liels galvaskausa garums (virs 200 mm) un augstums (148–150 mm). Raksturīga plata, ļoti augsta seja savienojumā ar tik masīvam tipam neparasti izteiktu eiropēdu profilējumu.

Visticamāk, cauri Ālandu salām un Dienvidsomijai vai arī tieši pāri jūrai austrumkrastā nonāca iedzīvotāju grupas no Skandināvijas. Pētījumi Darsgerdes apmetnē Zviedrijā, savukārt, apliecina, ka apmetnē 64 procenti no keramikas bijuši švīkātā – Zviedrijai svešs keramikas tips. Domājams, apmetne piederējusi ieceļotājiem no Austrumbaltijas, visticamāk, no Rietumigaunijas.

Rezumējot – Baltijas senie iedzīvotāji, kas atstājuši attīstītas kultūras pēdas, nevarēja būt pirmatnējie zvejnieki un mednieki ugri, kurus vēl m. ē. 1. gs. Tacits raksturojis kā ļoti mežonīgus. Toties kāda no senajām baltu tautām, kas šeit dzīvoja, gan varēja saukties par **sāmiem**, **semiem** vai **cāmiem**. Iespējams, ka tādā veidā, izejot dažādas pārveides, galu galā radies **zemgaļu** nosaukums. Var meklēt arī vēl daudz senāku šī etnonīma izcelsmi pēc atbilstēm Birmā, Indijā, Asamā, Pakistānā.

Par izskaņu -gal, -gol, -gul vēl jāpiebilst, ka daudzām senajām tautām, starp citu, arī tamiem (pieder pie dravīdiem) un seļkupi (veido sāmu jeb samodiešu valodu apakšsaimi (t. s. Urālu valodas), kas pieskaitīta somugru valodu saimei) tā norādījusi daudzskaitļa formu dzīvām būtnēm. Tas izslēgtu Zemgales vārda skaidrojumu kā ‘zemais gals’ vai ‘ziemeļu gals’. Arī attiecīgu Latgales vārda skaidrojumu.

Pētījumi šajā jomā vedina domāt, ka kāda baltu tauta, sāmi vai cāmi, visticamāk, politisku iemeslu dēļ nosaukti par ugriem, pieskaitīti tiem. Tāpat kā ugriem pieskaitīta minētā senā, krievu nu jau iznīcinātā Rietumsibīrijas tauta seļkupi, kuras toponīmi un hidronīmi, starp citu, skan pavisam latviski (Kuršu zemesrags, ciems Janov stan, upe Leiga utt.). Arī seļkupi pieder sāmiem. Sāmu jeb samodiešu, t. s. Urālu valodas, ir atsevišķs zars somugru valodu kokā. Pēc visa spriežot – baltu valodu kokam nolauzts zars, ko mākslīgi mēģināts uzpotēt ugru valodu potcelmam. Par to tuvāk skat. rakstos “Ārieši Sibīrijā” un “Kas ir ārieši?”

Un visbeidzot jāuzdod vēl viens, pavisam provokatīvs jautājums – vai paši **ugri** vispār ir tie, par kuriem viņus uzdod? Austrumbaltu hidronīmijas apgabalā atrodas Okas augšteces pieteka Ugra ar baltiem raksturīgiem pilskalniem un keramiku. Sakne *ugr-, *ungr- ir baltiska – tā domāt vedina Latvijas hidronīmi – Ogre (agrākā izrunā varēja būt Ūgre), Ungurs, Jugla utt. Sanskritā vārds ar šo sakni nozīmē – liels, milzīgs.

Bet atgriezīsimies pie latviešu valodas veidošanās. Gribas pajautāt – vai toreiz, ap 17. gs., sēļu, zemgaļu, latgaļu un kuršu valodas viena no otras praktiski maz atšķīrušās – tik līdzīgas tās bija? Pavisam noteiktu atbilžu uz šiem jautājumiem, šķiet, nav...

Latviešu literārās valodas “veidošana” ar svešautiešu rokām (kāda dīvaina sakritība!) sasauca arī ar krievu valodas “taisīšanu”. Senslāvu valodas, kas ir senākā literārā slāvu valoda, attīstībā galveno ieguldījumu devuši Bizantijas grieķu misionāri Kirils un Metodijs, kas šajā valodā veic Bībeles un citu rakstu tulkojumus no grieķu valodas. Vēlāk, Pētera I dibinātās ZA zinātnieks M. Lomonosovs, izstudējis minēto Ādolfija vārdnīcu, šo baznīcas dialektu padara par ikdienā lietojamu sarunu un literāro valodu. Popi ķeras pie tās izplatīšanas un uzraudzības. Jaunveidojamā valoda ietver arī izplatītākos vietējo tautu leksikas elementus. Tā kā Krievijas ziemeļrietumus senāk ir apdzīvojušas baltu tautas, tad tas nozīmē, ka šo tautu valodu leksika vairāk vai mazāk ir tikusi iekļauta jaunveidojamajā valodā. Tas arī izskaidro krievu valodas un baltu valodu līdzību. Tātad, mēs, latvieši neesam vienīgie, kuru valodas tikušas “literāri izveidotas”. Šķiet, mēs varam “pateikties” saviem baltvācu kungiem par to, ka viņi ir “palīdzējuši” nogādāt aizmirstībā kuršu, zemgaļu un sēļu valodas, jo tās izzudušas 15.–16.–17. gadsimtu laikā, un tas sakrīt ar literārās valodas veidošanas laiku.

Kāda bija kuršu valoda?

Arī **kuršu** valoda izzudusi 15.–16. gs. Kāda tā ir bijusi – kuršu valoda? Tāpat kā zemgaļu vai sēļu valodām arī kuršu valodai mēs varam pētīt tikai tās atbalsis. Tātad, atkal tie var būt tikai minējumi. Esot bijusi līdzīga pārējām mūsu cilšu valodām, tai skaitā arī latgaļu valodai. Kuršu valodas leksikas īpatnības esot kopīgas ar prūšu valodu. Valodnieks **Ernests Blese** norāda, ka kuršu valoda esot stipri patstāvīga, un līdz 16. gs. beigām tā tikusi runāta Kurzemē, kā arī Klaipēdas apgabalā. Runāta arī tagadējā Žemaitē – t. s. Ceklis ar Rietavu, Telšiem, Skodu. Viņš atzīmē arī to, ka “*kuršu valodā ir daudz kopēja no vienas puses ar lietuviešu, no otras ar latviešu valodu, bet daudzi veci kuršu vietu vārdi un arī atsevišķi vecos rakstos uzglabāti kuršu vārdi tomēr aizrāda arī uz ciešākiem sakariem starp kuršu un senprūšu valodu.*”

Par to, kā kuršu valoda ietekmējusi lietuviešu valodu, raksta E. Brašņiņš.

Viņš atzīmē, ka tagadējo leišu izplatība ir jauna. Ienākot vēsturē, tie redzami sadalīti divās daļās – žemaišos (žemaičiai) un augstaišos (aukštaičiai); (sal. leišu žēmas, – zems un aukstas – augsts). Šis apzīmējums ir ačgārnis, ja aplūko tagadējos augstaišu un žemaišu mājokļus. Žemaiši dzīvo augstienē (ap Telšiem, Rasēniem), bet augstaiši zemienē, un tikai austrumos ir augstākas vietas. Ja turpretī pieņem, ka žemaiši kādreiz mituši abējpus Nevēžai, bet augstaiši turpretī ap Viļņu un uz austrumiem, tad šos vārdus mēs saprotam. Faktiski vēl 13. g. s. liela daļa no vēlākās Žemaitijas (Ceklis apvidus) bija kūriska. Un Žemaitē tolaik sniedzās līdz Nevēžai. Žemaišu valoda ir vistālāk attālinājusies no leišu pamatvalodas. Varētu to apzīmēt par leišu valodu uz kuršu pamatiem.

Vai prominentais **J. Endzelīns** būtu kļūdījies? Viņš saskatīja latgaļu valodas līdzību ar lietuviešu valodas **žemaišu** dialektu... Bet varbūt šādi, pats to negribot, viņš apliecinājis latgaļu/sēļu valodas tuvību kuršu valodai?

Un kā ar minēto leišu pamatvalodu, kas nereti tiek daudzināta kā pati senākā baltu valoda? Ņemsim atkal talkā arheoloģiju.

Atcerēsimies, ka uzkalniņu kapu kultūra bronzas laikmeta pirmajā pusē nomainīja švīkātās keramikas senkultūru, kura līdztekus uzkalniņu senkultūrai turpināja pastāvēt uz dienvidaustrumiem

no tās areāla. Švīkātās keramikas rietumu robeža Latvijā agrajā dzelzs laikmetā, kā redzams no shēmas, ir aptuveni līnija Preiļi-Subate, Lietuvā – Rokišķi, Kupišķi, Anīkšči, Kaišadore, Priena, Marjampole, tālāk šķērsojot Vidusbaltkrieviju un Rietumbaltkrieviju. Dienvidu robeža – Pripete. Austrumos švīkātās keramikas kultūra robežojās ar Dņepras augšteces-Desnas-Okas pilskalnu kultūru (kuras keramikai bija līdzena virsma). Arī šī ir baltu senkultūra.

Vēsturnieki atzīmē, ka viss šis pilskalnu un švīkātās keramikas apgabals izceļas ar kultūras viendabīgumu un pēctecību līdz pat vēsturiskajiem laikiem. **M. Gimbutiene** uzsver, ka ir skaidrs, ka švīkātās keramikas kultūra attiecas uz **augštaišu** tiešajiem priekštečiem. Tieši augštaišus viņa jau šajā laika periodā dēvē par **lietuviešiem**. Gimbutiene uzsver un cenšas pamatot **lietuviešu** valodas konservatīvismu un tīrību – tā esot bijusi lietuviešu apdzīvotā vidusnovada valoda; senatnē, pirms slāvu iebrukuma, lietuviešiem (tātad augštaišiem) kaimiņos neesot bijuši nedz slāvi, nedz somugri.

Arī Brastiņš atzīmē, ka vidus leišu valodai, starp žemaišiem un austrumleišiem, ir vismazāk svešo iespaidu. Uz to balstās rakstu valoda. Austrumlietaviskā valoda tiek no baltkrieviskās jo vairāk spiesta uz rietumiem. Baltkrievi ir droši vien, pa lielākai daļai, krieviski runājošie leiši.

Brastiņš arī uzsver, ka kuršiem ir bijuši vairāk vai mazāk cieši sakari ar prūšiem. Ar prūšiem, kuru vairs nav. Pēc tam, kad viņus uzvarēja ordenis, 13. gs. beigās, prūšu novadi Bārta, Sudava, Nadrava un Skalava tapa ļaužu tukši. Izcēlās uz ordeņa vēlēšanos tā sauktais *Wildnis* (biezoknis) kā aizsargs pret leišu iebrukumiem. Pārpalikušie prūši tika pārvācoti. Vēl 16. gs. ir dzirdams par viņiem, bet pēc tam viņi iet mazumā, arvien mazumā... Sākot ar 1400. gadu, “biezokni” spiedās iekšā no dienvidiem poļu, no austrumiem leišu, no ziemeļiem kuršu kolonisti – vēlāko t. s. austrumprūšu, mazūru, leišu un kūru priekšteči. Lielu tās tautas daļas pārvācošanos esot sekmējusi ekonomiskā krīze, vietējās varas tieksme paverdzināt prūšus un masveidīgs poļu kolonistu pieplūdums tieši šajā laikā (*Jābūt kurlam, aklam un visādi citādi nejūtīgam, lai nesaprastu, ka arī Latvijā šobrīd ir līdzīgs stāvoklis: krievu kolonistu pārbagātība apdraud latviešu tautas izdzīvošanu.*). Vāciskums esot sargājies no nekaunīgajiem poļu kolonistiem. Vēlāk izmirušās prūšu cilts mantojums slēpjas mazūru izloknes dziļumā. Otrais pasaules karš šo tautu ir noslaucījis no zemes virsas. 1946. gadā viņu ir palicis tikai ap 50 000. Pēc kara mazūru apdzīvotos rajonus terorizē bandīti un no Lietuvas un Baltkrievijas izstumtās partizāniskās poļu “armijas kraļavas daļas”. 60. gados mazūri emigrē no Polijas uz VFR.

Prūšu lielās sacelšanās laikā 13. gs. vadonis Monte esot pareģojis teitoņu pielūgtā krusta, zelta un zobena varas beigas līdz ar šī gadu tūkstoša beigām. Cilvēku Dzīvības koks pasaulē varot zaļot vienīgi zarojot un kuplojot. Ar sapītiem un nocirstiem zariem tam jānokalst. Bet, ja šis koks izsējis sēklas, ja saknes saglabā dzīvību, aug jauns koks un atkal tiecas zaroties pēc mūžīgiem un negrozāmiem likumiem. No ozola sēklas var izaugt tikai ozols, no liepas liepa. Tamdēļ baltu ozolam esot jāzaglabājas sēklās un saknēs. Tā esot runājis vadonis Monte, kad jutis prūšus saliecam un sacērtam kā traucējošu zaru. Daudzi aizgājuši uz skalvju, kuršu un žemaišu zemēm Lietuvā, lai saglabātos sēkla un atvases. Arī uz kuršu zemēm. Domājams, ka arī uz citiem Latvijas novadiem, par ko liecina arī vietvārdi, piemēram, māju vārdi “Mazuri” Latgalē Rēzeknes, Preiļu un Daugavpils novados. Prūšu valodas klātbūtne kuršu valodā jau liecina par prūšu klātbūtni kuršu zemē. Vai arī otrādi – par kuršu klātbūtni prūšu zemē. Kā teicis vadonis Monte? Sēklās un saknēs – mūsos, mūsu valodā viņi ir dzīvi. Mūsos, vēl dzīvos palikušajos baltos - lietuviešos un latviešos.

Vai lībieši pieder pie vietējām Latvijas tautām?

Mūsdienās gan daudz vairāk runā, raksta un drukā nevis par kuršiem, bet par **lībiešiem**. Tik daudz, ka tas līdzinās propagandai. Lībieši ir ienācēji kuršu zemē. Kā jau teikts, līdz šim vēstures grāmatās ir apgalvots, ka Latvijas teritoriju pirmie sākuši apdzīvot somugri, kuriem pieskaitāmi arī lībieši. Vai tā tas patiešām arī ir?

Izrādās, ka to apšaubā daudzi nopietni pētnieki un zinātnieki. Ķīmiķis, senču kalendāru un svētvietu pētnieks **Edmunds Tukišs** ir izpētījis, ka *“latgaļu un kuršu pilskalni sākušies apmēram pusotru tūkstoši gadu pirms mūsu ēras.”* Kuršu un nevis lībiešu pilskalni!

Šo jautājumu, kurš pirmais apdzīvojis Baltijas jūrmaļu – somu tautas vai latvieši – aplūko valodnieks **Kārlis Milēnbahs**. Viņš saka, ka *“pēc parastajām, vecajām domām, somu tautas pirmāk dzīvojušas Baltijā: tad nākuši leiši un latvieši un atspieduši somu tautas, šos senos Baltijas apdzīvotājus, Kurzemes un Vidzemes dienvidus daļā pie jūrmalas...”*

Tālāk valodnieks skaidro, ka esot kādas seno romiešu un grieķu vēsturnieku neskaidras ziņas, uz kurām balstoties citu vēsturnieku pretējie uzskati. Latvieši esot mituši gar Kurzemes un Rīgas jūras līča jūrmaļu jau *pirms* somu tautām. Somu tautas Baltijā esot ienākušas pa jūru un iekarojušas latviešu zemi.

Tieši šādu viedokli savā laikā paudis arī Dobeles draudzes mācītājs, valodnieks, etnogrāfs un vēsturnieks **Augusts Bīlenšteins**. Vācietis A. Bīlenšteins visu savu mūžu ir ziedojis latviešu valodas un Baltijas vēstures izpētišanai. Bīlenšteins ir bijis ļoti nopietns un rūpīgs savu izpētāmo jautājumu pētnieks, tāpēc viņa raksti vienmēr tikuši ļoti augstu vērtēti. Balstīdamies uz seno vēsturnieku ziņām un vietu nosaukumiem, viņš norāda: *“13. gs. somu tautu mitekļi atrodami gar jūrmaļu, bet zemes vidienē gar upju malām, tā gar Ventu līdz Kuldīgai un Skrundai, gar Daugavu līdz Aizkrauklei, gar Gauju līdz Turaidai un Ikšķīlei un tāpat gar citām upēm. Visvairāk lībiešu dzīvojuši Kurzemes ziemeļos; jo tālāk ejam uz dienvidiem, jo mazāk atrodam lībiešu vietu nosaukumus... šaujas prātā normaņu sirojumi, kuri pa upēm uzsākuši savas kara gaitas un nodibinājuši gar upēm varenas valstis...”* “Ja atronom,” viņš turpina, *“tanī laikā, kurā lībiešu vara bija nelauzta, latviešu vietu nosaukumus pie upju grīvām, tad tas esot tikai izskaidrojams, pieņemot, ka latvieši mituši pirms lībiešiem pie šīm grīvām.”*

A. Bīlenšteins min vēl svarīgu faktu, ka somu valodas pratēji apgalvojot, ka lībiešu valoda esot radniecīgāka pie Ņegas ezera sastopamajai karēļu valodai, nekā igauņu valodai, tāpēc jādomā, ka lībiešu dzimtene meklējama pie Ņegas ezera, no kurienes tie pa jūru ienākuši Baltijas piekrastē.

Kurzeme vienmēr ir bijusi tikai kuršu – kūru zeme.

Pamatos līdzīgi Gaujas un Daugavas lībiešu jautājuma traktē **S. Bogojavlenskis**, izsakot domu par lībiešu atnākšanu no Ņevas, par ko liecina jaunākie pētījumi uzkalniņu kapulaukos Lādogas ezera dienvidaustrumu krastā. Tur apbedīto kultūrā un antropoloģiskajā tipā skaidri manāmas skandināvu (vikingu) iezīmes. Arī Smoļenskas krievu antropoloģiskie, konkrēti, odontoloģiskie dotumi liecina par šādām pārmantotām iezīmēm.

Nav gan jābrīnās, ka šāds godīgs pētījums nav guvis plašāku atbalsi. Tas ir vēl viens pierādījums normaņu vikingu lomai Krievijas taisīšanā un arī tam, ka lībieši nepieder Latvijas pamattautām.

Kas jādara latvietim?

Iepazīstoties dziļāk ar senvēstures pētījumu rezultātiem, dziļi izjūtot savas tautas garu un dvēseli, iepazīstoties un pazīstot savas tautas vēsturi, nākas secināt, ka šobrīd ar atlikušo baltu tautu starpniecību mēs varam iepazīties tikai ar senās baltu civilizācijas atliekām. Mēs varam tikai nojaust tās varenību un pilnību. Pavisam neliels piemērs no mūsdienām. Tā ir pirmskara Latvijas valsts straujā izaugsme tikai dažu gadu laikā. Latvijas valsts, kas karā ir noasiņojusi un lielā kaimiņa izlaupīta pieceļas no zemes un apžilbina pasauli – tā ir kļuvusi par bagātu, sakoptu un skaistu valsti, pie tam nereti apsteidzot t. s. attīstītās valstis. Latvieši daļēji, bet tikai daļēji, ir tikuši vaļā no saviem parazitājiem. Latviešu skaits Latvijā toreiz, 1935. gadā, ir 1467 000 jeb 77%. Un tagad ikviens var iztēloties, kāda skaista pasaule ir bijusi tajos baltu civilizācijas ziedu laikos, kad ļaužu garu ir vadījusi viscilvēciskākā reliģija pasaule – dainu kultūra, kad tajā ir strādājusi visstrādīgākā un vistalantīgākā tauta pasaulē. Kad tautas nekaroja... Un viņu skaits nav bijis pusotrs miljons cilvēku, bet gan daudzi miljoni...

Kas ir noticis pēc Latvijas valsts krišanas – to mēs visi zinām. Vienā vārdā pasakāms – genocīds pret mūsu tautu, (*un tas joprojām turpinās*). Rezultātā 1989. gadā latviešu skaits ir samazinājies līdz 1380000 jeb 52% (pēc oficiālās, stipri piepušķotās statistikas), bet 2011. gadā līdz 1284000 latviešu jeb 62%, bet procentu pieaugums patiesībā varētu būt jaukto ģimenes locekļu izvēles maiņa izdevīguma dēļ. Gala iznākumā mūsdienu Latvijā uz labo pusi itin nekas nav mainījies.

Lai iznīcinātu kādu tautu, iebrucēji sāk vispirms ar tās garīgo satvaru – nacionālo kultūru un tās kopējiem – tautas garīgajiem vadoņiem. Mums, latviešiem, šī taktika ir jau labi pazīstama vismaz kopš 12. gs., kad svešinieki – melnsvārci dedzina un skalda mūsu akmeņus, izcērt Svētbirzis, norok Svētkalnus un nogalina mūsu garīgos vadoņus. Esam pārcietuši krievu laikus, kuros ir tikušas noslepkavotas labākās – strādīgākās un turīgākās – latvju ģimenes, izpostīti lauki, noplicinātas pilsētas, noliegta latviskā kultūra un dubļos iemīta nacionālā pašapziņa.

Pēc 1991. gada tauta beidzot uzgavilē – brīva! Nu atkal varēs atjaunot savu latvisko Latviju! Nu varēs sēt, kopt, celt, radīt, brīvi svinēt savus svētkus savā zemē, bet... mūsu nievātāji, slepkavotāji un parazitāri ir palikuši mūsu zemē savos midzeņos. Kas viņi ir? Tie ir bijušās okupācijas varas pārstāvji, viņu bērni un mazbērni un, kā to secina Antons Rancāns savā grāmatā “Partizāņu vārdā”, tie ir nodevēji. Runājot par pēckara Latviju, viņš to apraksta šādi:

“Nodevēju, kuri pienesa ziņas čekai, noteikti bija vismaz desmit reizes vairāk. (Par to maksāja, piešķīra privilēģijas, atlaida nodevas). Pat ja visi iepriekš minētie tūkstoši nevairojās gluži kā mušas, triju paaudžu laikā viņu pēcnācēji tik un tā ir pārsvarā un kļuvuši par noteicējiem Latvijā. Šo “pāraugšanas” procesu sekmēja visa okupācijas politika. Kamēr cīnītāji par neatkarību vergoja ieslodzījumu vietās – vara, niķeļa un urāna ieguves šahtās, tikmēr viņu nodevēji, izmantojot savas priekšrocības, baudīja salaupītos labumus, apguva zināšanas un ieņēma augstus amatus valsts aparātā un vairojās, vairojās... vairojās. Visas iegūtās privilēģijas, piesedzoties ar nopelniem padomju iekārtas stiprināšanā, viņi izmantoja savu bērnu un pat mazbērnu karjeras veidošanai. Viņi ieguva ne tikai labiekārtotus dzīvokļus un vasarnīcas, bet arī ietekmīgus amatus sev un saviem piederīgajiem. Vai viņi nejutās kā zemes sāls? Tajā pat laikā nacionālās pretošanās kustības dalībniekiem un pat viņu pēcnācējiem okupācijas varas iestādes stingri ierobežoja gan izglītības, gan darba izvēles iespējas.”

Lūk, arī atbilde uz jautājumu, kāpēc arī pēdējos 20 neatkarības gados ir turpinājusies latviešu tautas iznīcināšana, kāpēc ir turpinājies latviskās kultūras graušanas process, tai skaitā latviešu valodas piesārņošana. Latviešu valodas kopējs, baltu filologs **Jānis Kušķis** atzīst, ka 50 Padomju okupācijas gados mūsu valoda ir tikusi piesārņota ar vairāk par desmit tūkstošiem krievu valodas atdarinājumu. Viņš ironizē, ka “*sāk likties, ka latviešu sabiedriskās saziņas līdzekļos strādā gandrīz vai tikai tādi darbinieki, kas mācījušies krievu skolās pēc krievu valodas gramatikas.*” Tālāk viņš turpina: “*Padomju okupācijas pusgadsimtā visādi niecināja latviešu pašapziņu... Tagad daudziem latviešiem nav lepnuma par savu valodu, tautu un valsti. Mēs pārāk viegli pakļaujamies svešām ietekmēm. Pašlaik krievu valodas ietekme nevis mazinās, bet pat paplašinās.*”

Pamazām, taču ar augošu intensitāti, krievu valodas vietu tikpat uzbāzīgi sāk ieņemt angļu valoda. Vakardienas pārkrievotāji ar sīkstu neatlaidību šodien bieži mēģina visās jomās ieviest angļu valodu. Pamazām. Bērnodārzu bērni vēl īsti nav apguvuši savas dzimtās latviešu valodas pamatus, kad jau tiek piedāvātas angļu valodas nodarbības. Pārāk bieži dziesmas tiek sacerētas un dziedātas angļiski. Savu veco vietu latviešu valodā atkal sāk ieņemt vācu vārdi.

Kā atzīst J. Kušķis, ir “*atdzīvojušies daudzi vācu valodas vārdi, no kuriem mūsu valodu bija atbrīvojuši jaunlatvieši un citi kultūras darbinieki. Tagad latviešu valodas vārdu vietā bieži dzirdam – mandele, bante, beķeris, bilde, bode, gruntīgs, lustīgs, knaps, ome, opaps, paps, placis, riktīgs, skāde, spice, švaks, vinnēt.*” Valodnieks atzīmē, ka “*latviešu valoda ir noplicināta, padarīta neskaidra, neveikla, neizteismīga.*” Tas ir nopietns simptoms, kas rāda, ka daļā sabiedrības jau ir zudušas nacionālā lepnuma jūtas.

Valodas piesārņošanā neapzināti, bet aktīvi piedalās arī cittautieši. Cittautiešu jaunieši apguvuši latviešu valodu, un darbojoties latviešu saziņas līdzekļos vai strādājot kādā augstākā vai zemākā amatā dažādās darbības jomās, latviski runā kļūdaini un lieto rusicismus. Arī daudzi politiķi, žurnālisti, kultūras darbinieki, mākslinieki, brīvi pārvaldot un izmantojot angļu valodu, latviešu valodā vieglprātīgi iepin anglicismus, jo tā ir vieglāk un viņuprāt gudrāk. Bet daudzi kropļojumi tiek izdarīti vienkārši paviršības un nedomāšanas dēļ.

Minēšu tikai nelielu daļiņu no latviešu valodas kropļojumu piemēriem no dzirdētā TV, radio, lektoru uzstāšanās u. c., nerunājot jau nemaz par to, ka ar šo sabiedriskās saziņas līdzekļu “svētību” tos pēc tam plaši lieto liela sabiedrības daļa. Iekavās tiks norādīts atbilstošais vārds latviski: Abstrahēties (*norobežoties*); aktivitātes (*nodarbības, nodarbošanās, darbošanās* utt.); balanss (*līdzsvars*); direktīva pieeja (*norādoša, vadoša*); diskutabls jautājums (*strīdīgs*) (agrāk šis svešvārds pastāvēja kā latviešiem vieglāk izrunājama *diskutējams*); disputi (*apspriede, pārrunas* u.c.); fantastiski jūtos (*lieliski, brīnišķīgi, pacilāti* u.c.); fundamentāla prasība (*pamatprasība*); ģenerālais princips (*pamatprincips*); ģenerēt projektu (*radīt* u.c.); harizmātisks treneris (*pievilcīgs*); humanizēt (*cilvēciskot*); inovācijas (*jauninājumi, jaunievedumi*); interpretēt (*izskaidrot*); kapacitāte (*ietilpība, jauda*); komunicēt (*sazināties*); konstruktīvs cilvēks (*radošs, lietīšķs*); kreatīvs (*radošs, jaunradošs, jaunrade*); mobings (*spiediens*); moderns, stilīgs, atraktīvs, seksīgs (*pievilcīgs, valdzinošs, savīļņojošs, daudzpusīgs, kustīgs* utt., bet vārdam *seksīgs* varētu būt tiešāks tulkojums – *rosinošs uz kopošanos*); novitātes (*jaunumi*); okei (*labi, norunāts, pareizi* u.c.); oma (*vecāmāte, vecmāmiņa*); prevensija (*novēršana, aizkavēšana, atturēšana*, arī jau pastāvošais svešvārds *profilakse*); prezentēt (*parādīt* u.c.); prioritāte (*priekšroka*); reālas organizācijas (*īsts, patiess, nopietns, pamatīgs, drošs* utt.); refleksija (*atspulgs, atspoguļojums*, u.c.); reflektēt (*atspoguļot, atainot*) jebkuru tematu; sensitīvi jautājumi (*jūtīgi*); terapija (*ārstēšana*); toleranti (*ieciētīgi*); viskomfortablākās brilles (*visērtākās*) un daudzi citi.

Un tagad izveidosim 2 nelielus stāstiņus – pirmo ar bagātīgu svešo vārdu pielietojumu, t. i., ar latviešu valodas kropļojumiem, otro – bez tiem.

Pirmais:

*Kad šorīt pamodos, tad sajutu sevī īstu **filingu** – **fundamentālu** prasību vēl pagulēt. Agrā celšanās – tas man ir viens **sensitīvs** jautājums. Tomēr es esmu viens **konstruktīvs** cilvēks un **abstrahējoties** no vērtīšanās pa gultu, ieņemu **prioritāru** virzienu – sākt nodarboties ar **ekspresīvi fiziskajām aktivitātēm**. Šī **inovācija** – **fiziskās aktivitātes**, ar laiku mani **prezentēs** sabiedrībā kā **harizmātisku, virtuālu tēlu**. Lai **nekompleksotos**, tad esmu nolēmis savas **kapacitātes** palielināšanai iegūt arī zinātnisko **grantu**. Šobrīd es **ģenerēju** vienu skaistu **projektu** – iegūt iekšēju **balansu** un kļūt par **nestrukturizētu** cilvēku. Tā kā esmu **potenciālais** ministrs, tad man ir **fundamentāla** prasība visur sevi **pozicionēt** kā dažnedažādu **korekciju realizētāju**. Es protu **reflektēt** jebkuru jautājumu. **Preventīvi** janvāris ir tas mēnesis, kad man izdodas iegūt **visoptimālāko balansu** un es, **komunicējot** ar kolēģiem par **diskutablajiem** jautājumiem, māku **interpretēt viskomplicētākos** jautājumus. Manas **kreatīvās** domas ir **reālas novitātes** un nekad nepārkāpj manus galvenos **ģenerālos** principus. Dažreiz **subordinētie** izdara uz mani **mobingu**, bet es viņiem **toleranti interpretēju** viņu **refleksijas** un **instruēju**, lai viņi **nepozicionējas** tik **populistišķi**, bet lai **virtuālajā** vidē ar atbilstošu **kapacitāti** godīgi **reflektē** savu tematu. Mūsu **disputi** parasti **prezentējas** cilvēciskotā un **humanizētā** aurā. **Servisa asistentu personāls** ir **atraktīvi** cilvēki, parasti spēlē **diskrēta, atraktīva** mūzika. Mēs **menedžējam** da jebkuru tematu, piemēram, **cepamies** par nodokļiem, bet **pa lielam**, es sniedzu ziņas **no pirmajām rokām** un vadoties pēc kādiem **nebūt traktējumiem** gala **rezumē** mēs **ģenerējam** jaunus **projektus**. Jāpiebilst, ka mani **subordinētie** un kolēģi ir **atraktīvi, moderni, stilīgi** un **seksīgi**. Ārpus darba mēs mainām **retoriku** un bieži **tusējam** kopā un jūtamies **fantastiski** pat **pīķa** stundās. **Okei**, laikam beigšu **ieskicēt** savu stāstu par sevi, jo sauc **ome**. Esot jāklausa mazbērna jaunā **kreatīvā novitāte** – **džingls**.*

Otrais (saturs tas pats):

Kad šorīt pamodos, tad sajutu sevī spēcīgu vēlmi vēl pagulēt. Agrā celšanās – tas man ir jūtīgs jautājums. Tomēr es esmu stipras gribas cilvēks, un pārstājot vērtīties pa gultu, sāku vingrot. Šis jaunums – vingrošana, ar laiku mani padarīs par staltu cilvēku, kas nepaliks nepamanīts sabiedrībā. Lai celtu pašapziņu, tad esmu nolēmis iegūt arī zinātnisko grādu. Šobrīd es esmu apņēmis strādāt ar sevi un gūt noturīgu iekšējo līdzsvaru un kļūt par līdzsvarotu cilvēku. Tā kā, iespējams, kļūšu par ministru, tad man ir pamatprasība, sevi visur parādīt kā dažādu uzlabojumu īstenotāju. Es protu atspoguļot jebkuru jautājumu. Parasti janvāris ir tas mēnesis, kad man izdodas iegūt visnoturīgāko iekšējo līdzsvaru un es, sazinoties ar kolēģiem par strīdīgajiem jautājumiem, māku atbildēt uz vissarežģītākajiem jautājumiem. Manas radošās domas ir īsti jaunumi (jauninājumi) un nekad nepārkāpj manas galvenās pamatnostādnes. Dažreiz pakļautie (darbinieki) izdara uz mani spiedienu, bet es viņiem pieklājīgi izskaidroju viņu kļūdīšanos un norādu, lai viņi nekļūst tik ārišķīgi, un lai neizdabā masām, bet lai sabiedrībai savu tematu atspoguļo godīgi. Mūsu apspriedes parasti notiek cilvēcīgā gaisotnē. Apkalpojošie darbinieki ir patīkami (pievilcīgi) cilvēki, parasti spēlē īpaša, jauka mūzika. Mēs pārspriežam jebkuru tematu, piemēram, pastrīdamies par nodokļiem, bet galvenokārt es sniedzu svaigākās ziņas, un, vadoties no mūsu uzdevumiem, gala iznākumā mēs kaļam jaunus plānus. Jāpiebilst, ka mani darbinieki un kolēģi ir moderni, pievilcīgi, interesanti. Ārpus darba mēs mainām sarunu tematus un bieži izklaidējamies kopā un jūtamies

brīnišķīgi pat pēcpusdienu satiksmes sastrēguma stundās. Labi, laikam beigšu savu īso stāstu par sevi, jo sauc vecmāmiņa. Esot jāklusās mazbērņa jaunā iemīļotā dziesma.

Starpība ir? Manuprāt, pirmā stāstiņa valodu nevar vairs pat īsti saukt par latviešu valodu. Otrajā stāstā teksts ir plūstošs un viegli uztverams.

Cīņa par latviešu valodas pastāvēšanu un tīrību pēdējos 100–200 gadus ir noritējusi nepārtraukti. Arī pirmskara neatkarīgās Latvijas laikā. To apliecina Ernesta Brastiņa vārdi: “*Valoda ir liels nācijas dārgums. Daina teic, ka tā esot paša Dieva dota. Tamdēļ to ļaudis nedrīkst bojāt un sagrozīt. Mūsu pašreizējā valoda ir pierakstīta svešvārdiem un krievu un vācu izteicieniem.*”

Un E. Brastiņš skaisti, ar tautas dziesmas vārdiem aicina latviešus uzturēt tīru savu valodu – valodu, kas ir no Dieva:

***Tā dziedāju, tā runāju,
Kā es biju ieradusi;
Es nevaru ļaužu dēļ
Grozīt savu valodiņu.***

Joprojām latvieši savā valstī ir spiesti dzīvot svešautiešu vidē, katru dienu dzirdēt svešu valodu gan darbā, gan sabiedriskās vietās, iestādēs, veikalos, sabiedriskās saziņas līdzekļos. Šajā ziņā viskritiskākais stāvoklis ir Latgalē, kur vairāk nekā 10 pagastos latviešu bērni spiesti mācīties krievu skolās. Gandrīz 30 Latgales pagastos latviešu ir mazāk par 30%. Trūkst vārdu! Un tad te nāk prātā latviešu sakāmvārds – *Kas vilku taupa, tas kaitē aitām*. Pārāk cienīdami un saudzēdami svešos un viņu valodas, esam kaitējuši savai miesai un asinīm – savai valodai, savam garam. Bet vilks nav pateicīgs un miermīlīgs un, sajuzdams upura vājumu, tas kļūst agresīvs. Plēsoņa – Latvijas lielais austrumu kaimiņš – grib vēl un vēl. Tās ir latgaļu zemes gan Vitebskas guberņā, gan nupat, atjaunotās Latvijas laikā – Abrene. Vēl senāk tie ir bijuši stiprās un varenās latgaļu cilts plaši apdzīvotie apgabali austrumos no Latgales. Brīnums, ka šis plēsoņa vēl nav aizrijies? Latgaļu senču gari atņemtajās zemēs ir nemierīgi. Ne bez pamata – ar zemi lielajam kaimiņam ir par maz – tas lūko jau pēc mūsu goda – pēc mūsu senvēstures, mūsu kultūras mantojuma! Ja arī latviešu tauta aizies nebūtībā (cik tas skan baisi!), tad šis plēsoņa varētu mēģināt piesavināties šos mūsu dārgumus.

Un tas jau notiek. Tikai viens piemērs. Krievi bez kautrēšanās piesavinās latgaļu toponīmus. Lūk, vietvārds Osveja jau tiek uzskatīts par slāvu un saistīts ar senindiešu zirga nosaukumu ‘āsvā’, Avestas aspā (senirāņu ‘āsav’ – ātrs, žigls), liet. Ešvā, tādējādi radot maldīgu priekšstatu par krievu tautas senumu. Bet atcerēsimies, ka pēc Latvijas brīvības cīņām no krieviem atkarotais Osvejas novads ar visiem tur dzīvojošajiem 60 tūkst. latgaļu Krievijas-Latvijas miera sarunās tika atdots Krievijai. 1920. gada Latvijas-Krievijas miera līgumu slēdzot, to izdarīja “reālpolitiķi” Z. A. Meierovics un Fr. Menders.

Skaidrs ir tomēr viens – mūsu tautas kultūras mantojums sader tikai ar mūsu pašu tautu, svešo rokās tas izgaist...

Izsakoties tieši, droši var apgalvot, ka apdraudēta ir mūsu valoda, apdraudēta ir mūsu tautas pastāvēšana. Ar sāpošu sirdi to sajūt visi domājošie latvieši, bet antropoloģes Ritas Grāveres teiktajā jau ir manāms dziļš satraukums: “.. visi – un ne tikai paši latvieši – tagad visnotaļ trauksmaini, bez sistēmas, bez būtiskiem rezultātiem, bet katrā ziņā ļoti daudz pēta latviešus. Un tad es domāju – interesanti gan, kāpēc pēkšņi tāda interese par tiem latviešiem? Un man atkal jāsaka kaut kas ļoti nesimpātisks, jo, raugi, tāda trauksmaina pētīšana, visdrīzāk, apliecina to, ka viss

tomēr iet uz galu. Proti, darbojamies galvenokārt tāpēc, lai pēc sevis atstātu vismaz kaut kādas liecības. Acīmredzot esam ļoti pateicīga nācija tieši pēitīšanai. Un nevis dzīvošanai...”

Kas šobrīd jāzina un jādara latvietim? Latvietim vispirms ir jāzina, ka laime ir garīgs stāvoklis. Tā nav jāmeklē pasaulē. Laime atnāk ejot garīgās attīstības un dvēseles pilnveides ceļus savā zemē un tautā. Ja latvietis aiziet pasaulē un nespēj atgriezties pie savām saknēm, viņš kļūst par gruzi pasaules vējos. Ja pieslejas svešai tautai, kļūst par šīs tautas kopto vērtību uzturētāju, par svešās kultūras asinsķermenīti un pārstāj būt par latvieti...

Latvieti, noskaidro, vai tu mīli savu tautu! Ja mīli, tu tai kalposi, ja nemīli, tad tai kalpot nevarēsi. Ja nemīli savu tautu, tad tas nozīmē, ka nemīli pats sevi. Tad tev jāsakārto sevi, un tiklīdz tu sakārtosi pats sevi, sāks pārveidoties arī apkārtējā pasaule. Tiklīdz būsi savedis kārtībā prātu, fizisko ķermeni un raksturu, tavā dzīvē gluži neizskaidrojamā veidā ienāks mīlestība pret sevi un savu tautu. Tu tai gribēsi kalpot, bet, ja ikkatrs latvietis kalpos savai tautai, tad tā dzīvos vēl ilgi, jo katram latvietim ir jāzina, ka viņa spēks ir tik stiprs, ka viss, kam viņš tic, piepildās.

Un ticēsim arī Latvijas slavenā gaišreģa **Eižena Finka** vārdiem: “.. *es esmu par Latviju. Es redzu, ka latvieši kā tauta dzīvos uz priekšu vēl pēc tūkstoš gadiem!*”

Avoti:

- Ancītis, Valdemārs. Sēlijas grāmata. – R: Signe, 1999.
- Blese, Ernests. Kāds vārds par latviešu valodu//Jaunā Gaita, 1963, Nr. 43
- Le Bons, Gustavs. Pūļa psiholoģija. – Rēzekne: Latgales Kultūras centrs, 1998.
- Brastiņš, Ernests. Latviskā Latvijas labad: Mājieni un aicinājumi. – Hannovera: Ernesta Brastiņa fonds, 1950.
- Brastiņš, Ernests. Latvija, viņas dzīve un kultūra. – R: Antēra, 2007, faksimilizdevums pēc 1931. g. izdevuma.
- Bukšs, Miķelis. Pīzeimes par senejū latgaļu resp. latvīšu volūdu. – VI. Loča izdevnīceiba, Bayern, Traunstein, 1948.
- Bukšs, Miķelis. Latgaļu volūdas un tautas izplateibas problēmas. – Minhene, Latgaļu izdevnīceiba, 1961.
- Dini, Pjetro Umberto. Baltu valodas. – R: Jāņa Rozes apgāds, 2000.
- Donovs, Pēteris. Absolūtā tīrība. – R: 1939.
- Donovs, Pēteris. Zeme piepildīsies ar zināšanu... – R: 1938.
- Gimbutiene, Marija. Balti aizvēsturiskajos laikos. – R: Zinātne, 1994.
- Goba, Arturs. Akmenim dziļas saknes. – R: Pētergailis, 1995.
- Jungs, Karls Gustavs. Dzīve, māksla, politika. – R: Zvaigzne ABC, 1991.
- Kalniņš, Roberts. Baltu senču vissenākās un vēlākās dzīves vietas. – Iespiedis Vilis Štāls Ņujorkā, 1982.
- Kavacis, Andrejs. Baltu senvēsture. – R: Vieda, 2008.
- Kušķis, Jānis. Mūsu valoda: Padomi valodas spodrināšanai. – [R]: RLB Latviešu valodas attīstības kopa; Antava, 2006.
- Mīlenbahs, Kārlis. Darbu izlase divos sējumos/Sast. Ina Druvieta. – R: LU aģentūra “LU Latviešu valodas institūts”, 2009.–2011.
- Ozoliņš, Ojārs. Atnācēji no saullēktu puses. – [Valmiera]: Kultūrasociācijas fonds Pagāniskā Eiropa, 1990.–1992.
- Rancāns, Antons. Šaipus. Viņpus: Partizānu vārdā. – Aut. izd. (iespiests SIA “Latgales druka”), [2012].
- Rīzs, Dons Migels. Mīlas meistars. – R., 2002.
- Rupainis, Antons. Arheolingvistika: Pētījums par senvalodu izcelsmi un tautu radniecību. Dainu loma senajās valodās. – Waverly (Iowa): Latvju Grāmata, 1967.
- Sēļi un Sēlija (The Selonians and Selonia)/Latvijas Nacionālais Vēstures muzejs. – R, 2005.
- Šarma, Robins S. Mūks, kurš pārdeva savu Ferrari. – R: Avots, 2006.

- Šmits, Pēteris. Latvieši: Rakstu krājums. – R., 1932.
- Šterns, Indriķis. Latvijas vēsture, 1290–1500. – R: Daugava, 1997.
- Vasks, Andrejs, Vaska, Baiba, Grāvere, Rita. Latvijas aizvēsture. 8500. g. pr. Kr.–1200. g. pēc Kr. Eksperimentāls metodisks līdzeklis. – R: Zvaigzne ABC, 1997.
- Vīks, Ivars. Mūsu dižā senatne. – R: Vieda, 2006.
- Zemgaļi senatnē (Žiemgaliai senoveje)/Latvijas Vēstures muzejs; Lietuvos Nacionalinis muziejus. – R, 2003.
- Birkmanis, Gunārs. Eižena Finka dzīves pēdējie mēneši//Nacionālā Neatkarība, 1993. g. 26. I-2. II.
- Grāvere, Rita. Mēs esam tādi neērti Eiropai.../Arnis Terzens intervē Ritu Grāveri//Kabinets, Nr. 88.
- Tukišs, Edmunds. Andrupenes manta vēl apslēpta/Daces Žogotas saruna ar E.T.//Zintnieks, 1998, Nr. 13.
- Viedas Vēstis. – 1992., Nr. 5, 7, 9.